

ELS INTENTS DE RECUPERACIÓ DE
LA LLENGUA A MITJAN XVII

I

Tesi de Doctorat d'Anna M. Terront i B
Director Dr. Josep M. Nadal i Farreras

Facultat de Lletres.
Universitat Autònoma de Barcelona.
Febrer 1983

1. EL FET: ELS INTENTS DE RECUPERACIÓ DE LA LLENGUA

I N D E X

1. <u>El fet: els intents de recuperació de la llengua</u>	4
1.1 Els Concilis Provincials de la Tarraconense i les institucions catalanes (1635-1636 i 1636-1637)	5
1.2 La batalla guanyada: ruptura amb Castella (1641)	6
1.3 Més iniciatives lligades amb el sentiment naciona- lista	7
1.4 L'abdicació posterior (1652-1660).	9
2. <u>El marc polític i social</u>	11
2.1 El període estudiat (1630-1660)	12
2.2 Delimitació de l'àmbit territorial	12
2.3 Les institucions polítiques i els òrgans de govern	15
2.4 La societat	18
2.4.1 la societat urbana	18
2.4.2 la societat rural	20
2.4.3 les migracions	21
3. <u>El panorama lingüístic</u>	29
3.1 La llengua de la població i les altres llengües	30
3.1.1 el castellà	31
3.1.2 el francès	36
3.1.3 el llatí	38

3.2 L'ús públic del català i del castellà	44
3.2.1 l'Església	44
3.2.1.1 el clergat secular	44
3.2.1.2 els ordes monàstics	63
3.2.1.3 els ordes religiosos	67
3.2.1.4 els Concilis Provincials de la Tarraconense	146
3.2.1.5 la llengua de la predicació	178
3.2.1.6 els sermons impresos	252
3.2.1.7 els llibres de pietat	274
3.2.2 la literatura de la guerra dels Segadors	288
3.2.2.1 els pamflets de propaganda política	291
3.2.2.2 els dictaris, memòries i altres ma- nuscrits	301
3.2.2.3 les notícies d'actualitat	307
3.2.2.4 poemes i cançons	311
3.2.3 l'ensenyament: les gramàtiques i els diccio- naris	336
3.2.4 la literatura de les festes públiques i dels certàmens	355
3.2.5 el teatre	377
3.2.5.1 dramatitzacions religioses i profa- nes: l'església i el carrer	380
3.2.5.2 el teatre castellà barroc	393

3.2.5.3 el teatre polític referent a la guerra dels Segadors	402
3.2.5.4 el projecte de Francesc Fontanella	409
Notes	421
Remarques sobre les fonts i la bibliografia	520
Fonts manuscrites	522
Fonts impreses	530
Bibliografia	573
Apèndix de Textos	580

1.1 El Concili Provincial de la Tarraconense i les
Institucions catalanes (1635-36 i 1636-37)

Quan ens vam proposar de realitzar aquest treball d'investigació partíem d'uns fets objectius que ens semblaven de la màxima importància dins la història externa de llengua catalana. El 1636-37, en la celebració dels Concilis Provincials de la Tarraconense, la polèmica sobre la llengua de la predicació i sobre els posseïdors de beneficis eclesiàstics esclatà amb força i fou motiu de llargues sessions de debats. Cap dels dos temes no era nou, tot i que la virulència dels oradors era força insòlita. Al llarg del Cinc-cents i del Sis-cents s'havien aixecat veus contra l'ús creixent del castellà. Però el que era nou era la decidida intervenció de les institucions de govern de Catalunya: Diputació i Consell de Cent enviaren representants al Concili amb mandats clars a favor de l'opció defensada pel clergat català (1). També era nou el ressò que tingué la polèmica: en poc temps dos memoriàls impresos i una resposta a un d'ells propugnant l'ús d'una o altra llengua en els sermons circulaven pel Principat per tal de guanyar adeptes en pro o en contra de les decisions conciliaris (2). Aquesta mobilització que superava l'esfera eclesiàstica per un problema que en principi podia pensar-se que només afectava aquest estament testimoniava fins a quin punt el país era capaç de reaccionar davant dels

atemptats contra la pròpia identitat preconitzats per la política assimilatòria del Comte-Duc. La defensa - acèrrima de la llengua catalana per a la predicació - s'inscriu dins la resposta a l'agressió d'aquesta política. Per això els sermons castellans que s'havien introduït progressivament des de feia mig segle esdevingueren punts de conflicte.

1.2 La batalla guanyada: ruptura amb Castella (1641)

Les conseqüències polítiques de la revolta de 1640 - ruptura amb Castella i annexió a França - tingueren repercussions directes sobre la situació de la llengua catalana. Durant uns anys la batalla per la llengua semblava guanyada. Un acord polític del 1641 prohibia l'oratòria sagrada en castellà (3). La mesura - fou seguida durant uns anys i el seu compliment afavorit per un altre fet que derivava també de la guerra: l'estroncament de les visites de religiosos forasters - tot i que aquests no fossin els únics responsables de la predicació en castellà, almenys n'asseguraven una bona part. Igualment, els convents religiosos de Barcelona quedaven força desvinculats de la seva província i gaudiren d'una certa independència que en alguns casos significà un clar progrés de catalanització (4).

D'altra banda, el sector més culte i lletraferit de la nova oligarquia barcelonina endegava un projecte -

ambicions per redimir la llengua catalana de l'abandó a què havia estat relegada: la realització d'un teatre català que, abandonant els cànons medievalitzants, seguís els temes, les formes i el llenguatge del teatre barroc castellà aleshores en voga. L'artífex d'aquest projecte fou Francesc Fontanella que comptava amb el suport d'un cenacle literari seguidor entusiasta i intèrpret de les seves dues obres dramàtiques: Amor, firmesa i porfia i Lo desengany. (5)

Tant aquestes com gran part dels seus poemes situen el món bucòlic de pastors i nimfes en un lloc conegut i a l'abast: les riberes del Besòs i el Llobregat. Es tracta d'una literatura selecta que volia demostrar -contra el que molts opinaven- la capacitat de la llengua catalana d'assumir les innovacions que el temps imposaven.

1.3 Més iniciatives lligades amb el sentiment nacionalista.

A mesura que hem avançat en la recollida de material hem trobat altres temptatives corresponents al mateix període que mostren una confiança creixent en la llengua catalana, dutes a terme des de sectors cultes lligats amb l'alt clergat autòcton i la Universitat.

Hauríem d'esmentar, per exemple, les gramàtiques llatines destinades al jovent català i, per tant, amb notes i traduccions en català, i els diccionaris i els vocabularis diversos que es publicaren entre 1637 i 1642 (6). No eren pas els primers, ni tampoc van ser els últims, però sobta la diversitat de títols nous i de reedicions en aquests anys. Alguna d'aquestes obres és dedicada a Pau Duran, bisbe d'Urgell, l'únic bisbe català als Concilis Provincials de 1635-36 i 1636-37 i defensor de la predicació en la llengua del país.

Pau Duran té també un protagonisme en una temptativa que pretenia la formació d'un planter de religiosos catalans dedicats a l'ensenyament dels nens (1637). Es tracta del noviciat escolapi de Guissona (7), malauradament frustrat per la guerra dels Segadors. Les referències que en tenim no ens en subministren totes les dades, però creiem que no ens equivoquem gaire de pensar-lo com una arma eficient per combatre la castellanització de l'ensenyament practicada per la majoria d'ordes religiosos que s'hi dedicaven.

El 1640 fou el punt a mig camí d'una línia progressiva d'iniciatives cultes per la recuperació de la llengua catalana. Les anteriors a aquest any suposen l'acció vindicativa contra totes les oposicions i els obstacles. Les posteriors, el treball més serà i

creatiu que pot sorgir en un context favorable.

La lluita era difícil, perquè el castellà tenia un lloc consolidat com a llengua culta, apareixia sense fissures ni complexos i era valorat per tots, fins i tot per aquells que no el coneixien però que s'hi havien acostumat. Per això el moviment vindicatiu va lligat a unes circumstàncies històriques que exacerbaren el sentiment nacionalista i feren possible per a molts la identitat llengua castellana-llengua de l'enemic.

1.4 L'abdicació posterior (1652-1660)

El 1652 Barcelona, després de patir un llarg setge, fam i pesta, es rendia a Felip IV. Molt abans, altres ciutats catalanes havien tornat a la seva obediència i amb la rendició del cap i casal tota resistència s'havia acabat.

Les conseqüències immediates foren negatives per a la llengua catalana, perquè significaren la fi dels intents de catalanització endegats pels sectors cultes més conscients.

Els sermons en castellà -que els darrers anys apareixien ja amb assiduïtat- es feren habituals a les ceri

mònies solemnes, tal com ja hohavien estat abans del 1641. Catalunya s'obria altre cop a la resta de la Península i això significava el transvasament continuat de religiosos dels diferents ordes i procedències.

Igualment, en ser desmantellada l'oligarquia francòfila, es liquidà el món literari creat per Fontanella i els seus col·legues (8). L'experiència de teatre minoritari en català havia durat una desena d'anys, els mateixos anys de permanència dels virreis francesos al Principat.

Poc a poc les aigües retornaren al seu llit, al llit inicial de desconfiança en els recursos del propi idioma per part de la minoria culta. Perquè els intents de catalanització només són atribuïbles a aquesta minoria.

El poble sabia molt bé quina era la seva llengua, però en aquests anys havia après a habituar-se a l'altra, que, per diverses vies, s'havia guanyat un lloc indiscutible. Per això la literatura popular, al marge del cicle descrit, ofereix un bilingüisme prou significatiu (9).

2. EL MARC POLÍTIC I SOCIAL.

2.1 El període estudiat: 1630-1660.

La tria d'aquest període, tot i que té l'arbitrarietat pròpia de qualsevol decisió de fragmentar el "continuum" de la Història, no manca d'unes raons que la poden justificar, i que fonamentalment són les següents:

- a) l'existència d'uns moviments vindicatius a favor de l'ús del català en aquells camps dels quals ja semblava haver claudicat.
- b) La possibilitat de relacionar aquests moviments vindicatius de la llengua amb els esdeveniments sòcio-polítics que caracteritzen el període esmentat: tensions entre Catalunya i Castella, revolta dels 1640 i guerra dels Segadors, annexió de Catalunya a França, retorn al rei d'Espanya pau dels Pirineus.

2.2 Delimitació de l'àmbit territorial.

La Catalunya del segle XVII era un país que comptava entre 350.000 i 400.000 habitants a qui tocà viure uns temps profundament trasbalsats.

Segons el darrer cens oficial que tenim, el de 1553, un 20 per cent d'aquests habitants vivien en ciutats

de més de 500 cases. Aquestes ciutats eren, per ordre de grandària i sempre segons aquest cens, Barcelona, - la gran ciutat (entre 30.000 i 40.000 habitants), seguida de molt lluny per Perpinyà (8.775 h.), Girona - (6.620 h.), Lleida (5,545 h.); Tortosa (4,949 h.), - Tarragona (4,270 h.), Valls (3,325 h.), Vic (2.990 h) i Reus (2.700 h.) (10). La resta de la població es - concentrava en petits nuclis o bé vivia en masies iso- lades, però mai tant que des de qualsevol d'elles no se'n pogués albirar alguna altra, segons expliquen els cronistes de l'època. Això fa que des del 1600, Cata- lunya es considerés un país llegendàriament poblat, en contrast amb Castella (11), al qual s'atribuïa exage- radament una població d'un milió d'habitants.

Aquesta població no es repartia regularment pel Prin- cipat. Mentre que la Catalunya oriental, malgrat els- contratemps que ja exposarem, tenia un balanç demogrà- fic bo, almenys fins al 1640, les terres occidentals- (la ciutat de Lleida i les comarques del Segrià, l'Ur- gell, la Segarra, les Garrigues) sofriren ja al llarg del segle XVI un despoblament incessant, de tal manc- ra que el 1717 els seus habitants constituïen només - l'11 per cent de la població total de Catalunya. Així mateix, el Roselló (al cens de 1553 Perpinyà era la - segona ciutat del Principat) rebé una sotragada deci- siva per la pesta que s'hi desencadenà el 1629-1630 i

que només a la capital ocasionà 5.000 morts.

La societat catalana era massivament rural. Fins i tot el ciutadà era sovint un pagès que tenia camps fora les muralles (12). Per això els límits entre població urbana i població agrària es desdibuixaven i la fesomia del Principat era la d'un poble de pagesos, que -malgrat els anys de penúria- visqué un període de relativa prosperitat agrícola durant la primera meitat del segle XVII.

Es clar que hi havia les grans ciutats, sobretot Barcelona, capaç d'enlluernar qualsevol foraster. D'una banda, el marc natural on s'estenia: arran de mar, amb la muntanya de Montjuïc com una atalaia vigilant sobre la ciutat emmurallada. De l'altra, la sumptuositat de les cases i palaus que hi posseïen els nobles, la majestuositat de les esglésies i els convents que es prodigaven amb tanta freqüència. I, encara, la vitalitat que desprenien els seus carrerons amb una multitud d'artesans i aprenents i, vora port, la presència de mariners catalans i estrangers i tota una munió d'ociosos que li donaven un aspecte bigarrat i sorollós.

2.3 Les institucions polítiques i els òrgans de govern.

El Principat comptava amb dues menes d'institucions i representants polítics: els propis del país i els que asseguraven un lligam amb el rei d'Espanya.

Pel fet de ser un virregnat de la Corona d'Aragó, Catalunya era regida per un virrei, representant del rei al Principat, que sovint ostentava també el càrrec de capità general. El virrei, -que podia ser un no català com ho va ser molts cops- havia de guardar la justícia i el bon govern. Tot i que sobre el paper gaudís d'una notable independència, l'autoritat del virrei era limitada pel rei -del qual li venien totes les ordres, a través del Consell d'Aragó- i sobretot per les Constitucions del Principat. En la seva tasca, el virrei era ajudat per dos governadors -un per al Principat, l'altre per al Rosselló i la Cerdanya- els quals havien de recórrer les vegueries que estaven sota la seva jurisdicció territorial. Enfront de cada vegueria -setze en total- hi havia el veguer que tenia atribucions de policia i de justícia. Aquests, junt amb els batlles de les circumscripcions petites, constituïen la base de la piràmide de l'organització político-administrativa del Principat com a part integrant de la Corona.

A aquests càrrecs hauríem d'afegir-hi dues institucions: la Reial Audiència i el Consell d'Aragó. La pri

mera, tribunal de Justícia central de Catalunya, es -
devenia un òrgan polític poderós encarregat de defen-
sar l'autoritat reial. Això va fer guanyar més d'un -
cop la fama de suspectes i traïdors als seus membres,
que es trobaven en la difícil posició d'haver de ser
vir el rei sense danyar els drets dels catalans. El -
Consell d'Aragó, amb seu a Madrid, tenia caràcter -
consultiu i mediatitzava les relacions entre el virrei
i el rei.

Entre els òrgans de govern propis, Catalunya comptava
amb les Corts Catalanes, que es podien convocar només
quan el rei hi era present, encarregades de redactar-
les lleis de govern del Principat -Constitucions de
Catalunya- segons les quals Catalunya gaudia d'una lli-
bertat inigualada. Aquestes lleis havien de ser jura-
des pels reis quan accedien a la Corona.

Les Corts Catalanes estaven formades pels represen -
tants dels tres braços o estaments de la població ur-
bana: el braç eclesiàstic, el braç militar i el braç
reial. El braç eclesiàstic era presidit per l'arque -
bisbe de Tarragona i integrat pels bisbes, els sín- -
dics capitulars i els abats o priors dels monestirs -
dotats de domini i jurisdicció civil.

El braç militar era presidit pel duc de Cardona -l'ú-
nic noble català que tenia el títol de "Grande de Es-

paña"- i estava format pels nobles i els posseïdors -
de terres.

El braç reial el formaven els diputats dels pobles de
reialesa i era presidit pel síndic de Barcelona.

Entre dues convocatòries de Corts els interessos del-
Principat eren defensats per la Diputació, comissió -
permanent de les Corts, integrada per tres diputats -
i tres oïdors, corresponents un a un a cadascun dels-
tres braços.

Pel pes específic que tenia la ciutat de Barcelona -
dintre el Principat, haurem d'esmentar també el Consell
de Cent, òrgan de representació dels estaments socials
ciutadans, que havia de vetllar per la bona marxa de -
la ciutat.

2.4 La societat.

2.4.1 La societat urbana.

A Barcelona, com a les altres grans ciutats catalanes, la població estava ben compartimentada en estaments o braços: el braç eclesiàstic, el militar o nobiliari i el reial. Dins aquest darrer, que corresponia a les arts mecàniques i els oficis, s'hi aplegaven la majoria de ciutadans. No era, per tant, un estament homogeni: hi havia els burgesos o rendistes que podien arribar a ser "ciutadans honrats", una mena de noblesa civil; hi havia els mercaders "importants cossos de mercaders" que es dedicaven al gran comerç i que aspiraven a la noblesa; hi havia els botiguers (drapers, mercers...) i també els "Julians Vells", que eren els venedors ambulants; hi havia els menestrals, els més hàbils dels quals volien esdevenir artistes... (13).

A més de les tensions sorgides per aquest afany d'accedir a un lloc més valorat dintre de la societat, se'n produïen, en aquest "estament pla", d'altres que Vilar atribueix a l'aparició de canvis importants en l'organització de la producció: hi ha una crisi dels gremis davant la distribució capitalista del treball. I així, el gremi de teixidors, la principal indústria catalana, perd terreny davant de la mà d'obra més barata que ofereix el camp (14). D'altra banda, els gre

mis drapers de Barcelona demanen mesures proteccionistes contra la perillosa competència dels teixits estrangers que desplaçen els propis. Al 1630 la crisi de la indústria es palesa amb la caiguda en picat del nombre de teixidors de llana a Barcelona, a Perpinyà, a Girona..., de torcedors de seda, que tant havien prosperat una desena d'anys enrera. Les mesures proteccionistes tractades a les Corts de 1626 no arribaren mai a posar-se en vigor, en ser interrompudes aquelles, mentre que els altres regnes, com València i Aragó, es defensaven de l'entrada de productes forasters i, per tant, catalans (15).

Pel que fa a la noblesa, -l'estament militar- els posseïdors de vells títols -duc, marquès, comte, etc- que romanien a Catalunya eren ben pocs. Ara bé, els títols de noblesa no s'obtenien forçosament per herència, sinó també com a "merced" que el rei atorgava per algun servei, com solia passar amb els jutges reials de l'Audiència i amb els representants municipals. Formaven part d'aquest estament militar els cavallers, que en constituïen l'últim graó, i també els ciutadans honrats, el títol dels quals, hereditari, podia ser concedir pel rei o, més sovint, per l'acord dels altres ciutadans honrats en sessió de cada ler. de maig a Barcelona. Per tant, l'accés a l'aristocràcia era possible per als qui no pertanyien

a la noblesa de sang.

2.4.2 La societat rural

Quant a la configuració de la societat pròpiament rural, hi havia tota una gradació que anava del grup més desafortunat i indigent, els pagesos sense terra, fins el més poderós i ociós, els nobles rurals absentistes, que cedien les propietats a canvi de diners o permutes d'especíes. Entre un i altre extrem hi havia els masovers, ocupants de les masies i conreadors de les terres del voltant o de part d'aquestes, la classe rural més típica de la Catalunya del XVII i també la més sòlida.

La noblesa rural abonava en molt casos el bandolerisme que imperava en moltes contrades del Principat. Els bandolers, els més importants forallei de l'època, integrats dintre dels dos grans bàndols històrics de nyerros i cadells, perpetuaven assalts i robatoris malgrat les persecucions de què eren objecte per part dels virreis. El fenomen del bandolerisme ofereix encara alguns enigmes d'interpretació, com també els ofereix la constitució de les dues faccions esmentades i que sobrepassen l'àmbit dels bandolers. Hi ha tota una llegenda sobre la seva actuació i l'adhesió que tenien del poble. Alguns d'ells com Joan Sala, àlies Serrallonga (mort el 1634) i Perot Rocaguinarda (mort el 1635), tots dos nyerros, aconseguiren una fama semblant a la dels herois.

Sembla, però, que la seva existència es relaciona amb-

condicionaments sociològics, com la superpoblació i l'escassetat de recursos, mentre que l'explicació política és, fins ara, bastant fosca (16).

2.4.3 Les migracions

Damunt d'aquesta societat assentada certs factors poderosos deixaren la seva empremta. Aquests factors són fonamentalment la pesta i les migracions.

La pesta féu estades de gran intensitat al Principat, com s'escaigué a finals del segle XVI, el 1629-1630 i el 1652. En aquestes ocasions, l'escampament del contagi arribà a uns extrems terribles i, ni que es localitzés sobretot en determinades comarques (el Rosselló en fou una de les més afectades, ja que la majoria de vegades la pesta provenia del Migdia francès), la seva acció s'estenia per indrets ben allunyats de Catalunya. Així, la pesta de 1629-1630, que ja hem esmentat, tot i que arrelés al Roselló i al Baix Empordà, arribà també a Palamós, Vilafranca del Penedès i Sitges. Les circumstàncies econòmiques adverses, la falta d'higiene, el desgovern i el tràfec comercial ajudaven a estendre aquest terrible assot i la mort esdevenia un fet quotidià temut i inexorable (17). Com ja hem indicat, no podem precisar els milers de persones que moriren a conseqüència de la pesta, però sí que

podem afirmar que fou un factor importantíssim de des-
 població a Catalunya. Certs documents ens donen dades
 patètiques sobre la seva acció. Per exemple, els sín-
 dics de Perpinyà diuen de la pesta de 1591-1592 que -
 provocà tants milers de morts que en aquesta ciutat -
 només es podia comptar amb unes 800 o 1000 persones -
 per lluitar contra l'enemic (18). Després de la pesta
 patida entre 1629 i 1631, els rectors de la diòcesi -
 d'Elna comptabilitzaren en aquesta zona prop de 5000
 morts (19). I en la que s'escaigué durant el setge de
 Barcelona hi hagué 36.000 pèrdues, segons expliquen -
 uns cronistes, mentre que d'altres parlen de la mei -
 tat dels habitants, només a la capital (20).

Les migracions que s'esdevingueren foren de dues menes:
 definitives i temporals. Entre aquestes últimes hem -
 d'incloure-hi les provocades per la guerra entre Caste-
 lla i França, és a dir, els allotjaments militars que -
 per a J. Nadal i E. Giralt constitueix un factor im-
 portant de despoblació i origen de migracions inter -
 nes (21). En efecte, la permanència de les tropes (22)
 feia difícil la vida normal i molts veïns optaven per-
 anar-se'n. Aquest és el cas de Perpinyà i Puigcerdà, -
 dues ciutats afectades pel problema, durant força anys.
 El recompte d'aquells que abandonaren la ciutat, en el
 cas de Perpinyà, a causa de la presència continuada de
 soldats és complicat, perquè les baixes de què es té no

tícia podrien atribuir-se també a la pesta que la ciutat sofrí. Però, en el cas de Puigcerdà, el recompte és més fàcil de fer: el 1627 havien desaparegut 292 cases, que consten com a habitades el 1553; (mentre que 257 cases continuen essent habitades), i tots els estaments, llevat del militar que augmentà i l'eclesiàstic que es mantingué, havien disminuït (23).

De tota manera, la incidència dels allotjaments de soldats sobre la població no es produeix de forma ostensible i massiva fins més tard, del 1635 al 1659, un període que gairebé coincideix exactament amb el triat per a aquest estudi. Són anys de guerra per a Catalunya, en els quals l'ocupació i les escomeses de les tropes -ara castellanes, ara franceses- no cessaren.

El 1640, es deia que faltaven a Perpinyà dos terços dels seus habitants, de manera que es temé un alçament dels 1.300 immigrants francesos que hi vivien. Això és un índex de les dimensions de les pèrdues. Però, com hem indicat abans, l'àmbit afectat s'estengué a la totalitat del Principat i puntstans distants com Sant Celoni, Xerta i Alcanar experimentaren més del 82 per cent, del 75 per cent i del 50 per cent de pèrdues demogràfiques, respectivament. Aquesta població es dirigí fonamentalment cap a les ciutats, encara que hi hagué també emigració cap a territoris no catalans; hi hagué

morts en enfrontaments entre soldats i pagesos i, sobretot, hi hagué un gran desgavell que distorsionà - el desenvolupament demogràfic normal del país (24). El balanç, doncs, fou ben negatiu.

Des d'un altre punt de vista, amb la llarga estada de les tropes de Felip IV, la llengua castellana penetrà per ciutats i pobles i guanyà un espai decisiu, el de constituir-se en llengua "de carrer" - per més que en boca de forasters- en terres catalanes, al qual difícilment hi hauria arribat si aquestes circumstàncies no s'haguessin produït. Però això ho veurem més endavant.

....

La pesta i els allotjaments, més l'expulsió dels moriscos de Catalunya (1610) que vivien a la desembocadura de l'Ebre i al baix Segre i eren 10.000 i - - 40.000 (25) sembla que haurien de pesar negativament sobre la demografia del Principat, però la població catalana no sols es mantingué, sinó que anà en augment al llarg del XVII. A aquesta conclusió hi arriben tant J. Nadal i E. Giralt, basant-se en les dades del fogatge de 1717, com Garcia Càrcel i Martínez Ruiz en l'estudi de la població del bisbat de Girona (26) on hi hagué pèrdues demogràfiques que foren compensades ràpidament, com succeeix als cicles demogràfics de tipus antic

A més d'aquesta capacitat de recuperació inherent a -

la població mateixa, altres fenòmens migratius arrodoniren el balanç demogràfic positiu esmentat.

Entre les migracions definitives hauríem d'esmentar - en primer lloc, les que es produïren dins mateix del territori català...

En efecte, es constata un fort moviment migratori dins mateix del territori català que despoblà zones muntanyenques de l'interior i engrandí les zones costaneres. Així, entre 1553 i 1717, les comarques del Segrià, - les Garrigues i la Noguera perderen el 59, el 32 i el 30 per cent de població respectivament, mentre que el Garraf i el Maresme la incrementaren en un 173 i en - un 147 per cent, també respectivament (27).

En segon lloc, hi hagué també, durant aquests anys, - una immigració important procedent de terres forasteres: a la 2a. meitat del XVI, s'inicià una entrada - abundant de personal procedent de França que, fent de mossos, pastors o jornalers, s'incorporà aviat al proletariat rural català.

Les ciutats també quedaren afectades per aquest fenomen i foren nombrosos els traginers, peons, criats, - venedors ambulants, artesans i fins i tot grans comerciants que s'instal·laren, primer eventualment, des -

prés per sempre, al nostre país.

Aquests francesos -o potser occitans- fora d'alguns casos esporàdics que es lligaren al bandolerisme observaren una conducta lleial a les autoritats i a les institucions i es fusionaren amb rapidesa amb la població catalana, fusió que fou possible, en part, per la similitud de costums i de llengües, ja que la gran majoria provenien del Migdia francès (28).

De fet, en el període estudiat, la immigració de francesos que havia assolit el punt culminant a finals del XVI ja declinava. Diverses dades confirmen la seva inserció dintre el teixit social del Principat.

Per exemple, un autor francès anònim afirmava que a principis del XVII a Catalunya hi residien uns 100.000 francesos (29). A la "Matrícula de Franceses residentes en las costas de Cataluña y Rosellón" (30), realitzada l'any 1637 per controlar-ne l'actitud davant la guerra amb França es recolliren unes 5.000 declaracions i cal pensar que molts d'ells no declararen. Només a la ciutat de Barcelona, en aquest any, es tenia fe de 3.033 francesos, 1710 dels quals eren fills nascuts a Catalunya. Però potser la dada més significativa fornida per la mateixa "Matrícula" de l'abast d'aquesta immigració és

proporció de francesos respecte a la població indíge
na que vivien al litoral: arribà a un 15 per cent en
alguns pobles i quasi mai no fou inferior a un 10 per
cent. A més, ni que no sigui comprovable, sembla que
no és aventurat el supòsit que a les zones de l'inte-
rior hi havia un nombre similar d'immigrats; l'exis-
tència de colònies i cofradies a Reus, Manresa, Tore-
lló i Terrassa (a Terrassa, el 1639, hi havia 100 ca-
ses de francesos) així ho indica. El 1639, els Conse-
llers de Barcelona afirmaren que a la ciutat i a la
seva rodalia hi vivien de 8.000 a 10.000 francesos -
(31).

I, sobre el declivi que aquesta immigració sofrí al
llarg del XVII, hi ha el cens de malalts de l'Hospi-
tal de la Sta. Creu de Barcelona: mentre que el 1531
el 38,9 per cent del total d'ingressats eren france-
sos, el 1637 aquests constituïen el 18,3 per cent i -
el 1681 només ho eren el 4 per cent del ingressats -
(32). Com ja remarquen els autors de l'estudi, aquests
percentatges no indiquen pas la proporció de france-
sos dintre de la població de Barcelona, però sí la
corba en descens de la immigració francesa.

Hi hagué també immigració procedent de diversos punts
de la Península, però, així com la francesa tingué -
un abast considerable, aquesta fou insignificant, si
ens atenim a les dades fornides pels arxius parro -

quials i els registres de l'Hospital de la Sta. Creu de Barcelona. En aquest centre hospitalari, els malalts ingressats de totes les terres de l'Estat espanyol representen el 9 o 11 per cent.

I, d'aquest tant per cent, la majoria són valencians i mallorquins, mentre que els emigrants de la "Meseta" apareixen en proporcions ínfimes perquè, com assenyalen els autors del "Ensayo..." la colonització d'Amèrica i les guerres absorbien el possible excedent demogràfic (33).

Hi ha un altre fet per remarcar: la lectura de les dades que ens ofereixen els registres parroquials de Caçà de la Selva i de Vilafranca, buidats per Nadal i E. Giralt, ens indica que aquests pocs forasters catalanoparlants residents a Catalunya -concretament a les dues poblacions citades- no s'integraren dins la comunitat autòctona; com ho prova la inexistència gairebé absoluta de matrimonis en què alguns dels contraents tingui aquest origen. Mallorquins i valencians, en canvi, estan més ben representats, si bé el seu nombre no arriba a tenir valor social (34).

3. EL PANORAMA LINGÜÍSTIC.

3.1 La llengua de la població i les altres llengües

La població catalana tenia com a llengua pròpia el català. Això és molt clar. Si observéssim els diferents sectors de la societat instal·lada, veuríem que només un, el dels integrants de l'aristocràcia que envoltava els virreis -castellans o francesos- que habitaven a Barcelona, se n'escapa. Però aquesta cort era numèricament reduïda i la incidència que podia tenir afectava, en tot cas, un altre sector reduït -l'aristocràcia autòctona- que, per mimetisme, podia sentir-se temptada d'utilitzar la mateixa llengua, com ja havien fet feia gairebé un segle, si hem de creure Despuig: "sé lo escándol que yo preñch en veurer que pera vuytan absolutament se abrase la llengua castellana fins á dins Barcelona per los principals Señors i altres -Cavallers de Cathaluña recordantme que en altres temps no donaven lloch á aquest abus los magnanims Reis de Aragó; y no dich que la castellana no sie gentil llengua y per tal tinguda, y també confese que es necessari saberla les persones principals porque es la Española que en tota la Europa se coneix, pero condemne y reprove lo ordinariament parlarla entre nosaltros, -perque de asó se pot seguirque poch a poch se lleve de rael la de la Patria i aixi pareixeria ser per los Castellans conquistada" (35).

Per descomptat que el gruix de la població en quedava al marge.

3.1.1 El castellà

Ara bé, també sembla que bona part d'aquesta població unilingüe es va anar habituant de mica en mica a sentir el castellà, a mig comprendre'l o a comprendre'l del tot i, sens dubte, a admetre'l com una presència inevitable. Al cap del temps, el castellà s'havia obert camí de tal manera que en una mena de literatura tan directa com ho era la propaganda política feta arran de la guerra dels Segadors hi tingué un lloc indiscutible.

La causa d'aquesta penetració no pogueren ser pas els immigrants castellans que s'havien assentat al Principat, perquè, com ja hem vist (36) el seu nombre era mínim i no s'integraren gens amb la població autòctona.

L'escassetat de castellans la trobem confirmada en alguna literatura de l'època. Per exemple el Memorial en defensa de la lengua catalana de Dídac Cisteller (37): "... porque si algo prouasse, prueua solamente que en Barcelona, escala de Italia i Emporio de naciones estrangeras se hauia de predicar en castellano, pero como lo prueua de Tortosa, Girona, Lérida que a todo tirar solo ven dos o tres dias y bien de passo - algun castellano, que será de Manresa, Solsona, Vique y Urgel, que si ven algun castellano es por milagro..." (38).

Dídac Cisteller es referia, evidentment, als castellans en trànsit, mentre que no feia cap al·lusió als que ja estaven assentats dins el Principat, probablement perquè considerava que no tenien cap pes.

Altra cosa és el que diu el bisbe de Lleida, Bernardo Cavallero y de Paredes, l'any 1637, en ple Concili Provincial, quan per defensar la predicació en castellà argumenta en base a un tipus d'immigració més estable, tot i que probablement tampoc no tenia el caràcter de permanent: a Lleida hi vivien estudiants navarresos i aragonesos, criats i criades i membres dels ordes religiosos forasters (39).

Cal pensar que el bisbe de Lleida inflava a posta aquest contingent de forasters i la incomprensió que tenien de la llengua del país per tal de justificar les seves pretensions. Pel que fa als estudiants aragonesos que, en efecte, havien concorregut a l'Estudi General de Lleida d'ençà de la seva fundació (any 1300) aquests havien pràcticament desaparegut quan es creà al 1461, l'Estudi General d'Osca (40) i, presumiblement, els estudiants de Navarra ho havien fet també, perquè significava quedar-se a mig camí de casa. Al segle XVII, l'Estudi General de Lleida gaudia, doncs, d'una clientela catalana.

De criats i criades, no sabem realment quants n'hi devia haver ni la capacitat d'incidència en el conflicte lingüístic.

Altra cosa passava amb els membres dels ordres religiosos.

Aquests, que posseïen un règim centralitzat en províncies generalment de límits més grans que els del Principat, anaven i venien de les "cases", aixoplucs evidents d'individus forasters a Lleida i pertot.

I això sí que és important. Franciscans, mercenaris, jesuïtes, etc. esdevingueren elements castellanitzadors de primer ordre. No solien ser uns immigrants establerts, almenys en molts casos -anaven de convent en convent, passaven sense problemes d'un territori a l'altre, d'un país a l'altre- però les seves estades, més curtes o més llargues, dins el Principat van tenir una incidència gran en el procés d'introducció i divulgació del castellà. Una, perquè difícilment hi renunciaven en cap moment. Segona, perquè des de la trona l'envoltaven d'un caràcter especial -barreja de dignitat i saviesa- que el pobre auditori amb el seu pobre català sabia valorar més del que calia. I no sol l'auditori, sinó també els altres predicadors, els eren catalans i atrets per les excel·lències del cas

tellà no dubtaren a canviar de llengua.

Hi havia també una qüestió de mercat: predicant en català, els predicadors catalans no podien aspirar de ser contractats fora de la seva terra, cosa que remarca Gomez Adrin (41). I aviat part del públic, el més esnob, s'acostumà a exigir el castellà, encara que no pogués entendre tot el que es deia. Testimonis diversos ens ho expliquen (42).

Els religiosos foren, doncs, els principals responsables de la castellanització del país en aquests anys: els nadius no aprenien a parlar el castellà, però en tot cas, s'hi acostumaven, com remarca Joan Fuster (43) i es mentalitzaven que es tractava d'una llengua superior a la seva.

Però hi hagué més responsables, tots ells immigrants - "fugaços". Uns eren els que Fuster (44) titlla de "passavolants", aquells de qui parlava Cisteller (45) i als quals es refereix el jesuïta Pere Gil, al pròleg de la traducció catalana del Contemptus Mundi (sic) (46) apareguda el 1621: "Alguns per ventura judicaran que en aquest temps no era necessari imprimirse lo present llibre en esta llengua, puis la Castellana (dita ja Espanyola) es casi universalment entesa. Pero com se veja y toque ab las mans que acceptades algunas pocas ciutats com son Barcelona, Tarragona, Gerona, Tor

tosa y Leyda, y algunas pocas vilas, com Perpinya, -
 Villafranca de Panades, Servera, Tarrega, Fraga, Moço
 y semblants, que estan en camins Reals; en las altres
 demes Ciutats, Vilas y llochs no es ben entesa la -
 llengua castellana de la gent comuna, y ningunas do -
 nas la usan..." (47). Les ciutats són les grans ciu-
 tats; les viles són les de pas.

El quadre de responsables s'hauria encara d'ampliar:-
 des de 1626 hi havia soldats castellans al Principat.
 A mitja dècada dels 30 el seu nombre s'incrementà en
 gran manera (48) i provocà els incidents dels allot-
 jaments als quals ja hem fet referència. No cal dir -
 que no renunciaven a la seva llengua i, per tant, la
 població catalana de les zones més afectades tingué -
 ocasió de sentir continuadament el castellà, i això -
 durant 14 anys.

Hi hagué també la presència de companyies teatrals -
 que venien de terra endins i que ben segur que no se'i
 devien saber estar d'actuar al teatre de la Sta. Creu
 de Barcelona...

Cal, doncs, concloure que, mentre que la immigració -
 real de castellans fou molt minsa i marginal, aquesta
 altra immigració no censada tingué un paper decisiu-
 en el canvi de comportament lingüístic que s'observà
 a l'època.

En efecte, aquesta immigració que difonia pertot la llengua castellana posà pla el terreny perquè l'adopció que d'aquesta llengua feren tant els qui havien estat seduïts pels nous models estètics castellans, per als quals el castellà oferia unes possibilitats expressives idònies i insubstituïbles, com els qui compromesos amb la monarquia espanyola i profundament anticatalans- l'utilitzaren per fer palesa les seves aspiracions polítiques, no esdevingués una aventura estràmbotica sense possibilitats de reeixir.

3.1.2 El francès

Pel que fa a la relació entre la intensitat de la immigració francesa i la sort d'aquesta llengua a Catalunya, el fenomen observat és exactament el contrari del cas castellà.

Com hem vist abans, quan esbrinàvem si l'auge del castellà a Catalunya es podia deduir de les dades demogràfiques obtingudes, cal dir que hem constatat altre cop que no ens podem basar en la intensitat de la immigració real per explicar la capacitat d'incidència d'una llengua: la prosperitat de la llengua castellana té poc a veure amb l'escassa implantació de persones d'aquest país i, a l'inrevés, l'elevat contingut d'immigrants francesos -una veritable allau a

finals del XVI i principis del XVII i, encara que en baixa, mai no inferior al 10 per cent de la població (49) el 1637- contrasta amb la incidència nul·la de la llengua francesa al Principat a l'època que ens ocupa.

En el cas dels castellans, hem vist com fou d'important la presència continuada d'immigrants volanders-que, si bé feien una estada més o menys curta, asseguraven la permanència al Principat de la llengua castellana.

En el cas dels francesos, això no ho trobem. Els emigrants francesos eren, majoritàriament, d'extracció social baixa i s'integraren al proletariat rural, sembla sense entrebancs.

Les característiques d'aquesta immigració pot explicar, doncs, algunes coses; perquè no són ni frares ni predicadors ni soldats, són pobra gent que han arribat a Catalunya forçats per la necessitat i que per poc que puguin s'hi instal·laran. Aquest desig d'integrar-s'hi explica, entre altres coses, la conducta lleial a les institucions, els casaments amb gent del país i l'abdicació de la pròpia llengua.

D'altra banda, la possibilitat que aquests forasters

-dels quals només se'ns diu que provenien del sud de França- fossin occitans acabaria d'explicar la seva ràpida integració lingüística.

Durant els anys de l'annexió de Catalunya a França es produí un altre tipus d'immigració: la formada pels virreis i el seu seguici. La llengua que ells empraven fou, òbviament, el francès, però aquest ús no trascendí mai l'àmbit privat. En efecte, en tots els actes i documentació oficial d'aquest període, s'utilitzà el castellà, el català i algun cop, el llatí. Però sobretot el castellà. L'aparició del francès, doncs és molt minsa i pràcticament es limita a 'ús que se'n féu en algunes composicions poètiques realitzades amb motiu d'efemèrides diverses, com la mort de Pau Claris, la mort de Lluís XIII de França, etc (50).

En la vida política real, el castellà era pràcticament inevitable, si es volia assegurar l'entesa entre catalans i francesos. En les negociacions de la Diputació amb França es crearen situacions incòmodes a causa de la llengua: en castellà s'hagué de fer l'entrevista entre Duplessis-Besançon i els diputats catalans (20 d'octubre de 1640), ja que cap d'ells entenia el francès. I Clarís, que li hagué de respondre en castellà, manifestava el seu disgust per haver hagut d'utilitzar la llengua d'una nació per la qual tots sentien tanta aversió (51).

3.1.3 El llatí

El llatí a l'època era, a més de la llengua de l'Església, la que es reservava per a la literatura de deter

minats temes superiors, com la Gramàtica que s'ense -
nyava a les Universitats, la Teologia, la Filosofia,
la Medicina, el Dret i la Retòrica.

En els tractats de Teologia l'ús del llatí era gaire-
bé irrenunciable. I passava el mateix en els temes -
filosòfics.

Però en algunes de les altres disciplines esmentades -
es deixava el llatí per adoptar la llengua vulgar quan
es tractava d'escrits de divulgació que anaven desti-
nats a un cercle diferent del dels consumidors habi -
tuals.

Això passava, per exemple, en Medicina. Al costat -
d'estudis en llatí, s'emprava el català o el castellà
quan aquests no tenien un caire científic. El Ms. 556
de la Biblioteca Universitària de Barcelona, datat el
1690, és força il·lustratiu: al costat de la Consecu-
tio ad quirurgiam in tres tractatus divisibilem hi ha
receptes casolanes per guarir el mal de dents, els -
cucs, etc., en llengua vulgar. Per exemple, hi ha una
"Recepta para el mal de orina y de riñones" o un "Re-
medio para los empachados que no pueden ir del cuerpo"
-sic!- i d'altres en català.

Havent passat per la impremta hem vist tres estudis -

sobre la pesta. El primer, de 1632: El verdadero conocimiento de la peste, sus causas, señales, preservación i curación de Johan Francisco Rossell (52), el qual confessa: "El estilo senzillo es, i el lenguaje vulgar, i comun, sin respeto a ostentacion propia: no piden mas arreos estos escritos". De deu anys més tard són els altres dos tractats: Relacio de la anatomia feta per lo Dr. Bernat Mas per orde dels molt Ill.Srs. Concellers, y junta de morbo (53) datada el 1651, i els Advertiments convenientes per lo govern politich de la Ciutat de Barcelona, en precautio de la pesta (54) que féu el Col.legi de Doctors en Medicina per encàrrec del Consell de Cent, el 1652. En aquest darrer es justifica el llenguatge: "ab la brevetat possible aconsellen à V.S. se posen en execucio las cosas infraescritas (ab tal estil i llenguatge tan vulgar, que de qualsevol genero de personas poran ser entesas)

Pel que fa a la Retòrica, la moda de l'oratória sagrada castellana desplaçava, encara que no del tot, la llatina. Mentre que alguns, com Bernardo Serrà -Speculum praedicatorum (55)- escrivien en llatí, molts dels autors l'abandonaven per seguir el corrent classicista iniciat per Fray Luís de Granada o bé el que propugnava St. Francesc de Borja, més preocupat per l'esperit dels sermons. Molts d'aquests autors eren forasters i les seves obres foren impreses fora-

de Catalunya (56), però com que pertanyien a ordes religiosos es pot assegurar la divulgació d'aquestes obres dins del Principat.

En aquest cas, com deiem, la moda literària justifica l'ús lingüístic, però hi ha dues raons més que pesen decisivament sobre aquest ús:

1. la bondat i adequació de la llengua castellana per a tractar temes "alts".
2. la certesa que el llatí ja no és universalment comprès.

En efecte, l'ús del llatí ha sofert una regressió creixent.

L'any 1557 Despuig es lamentava que la llengua llatina no "pareguera ser tant generalment tractada y en tesa per los de nostra nacio com yo vulguera" (57) i Onofre Manescal en propugnava la necessitat, almenys per als cavallers "peña tots de molta utilitat: y pera cavallers necessaria" (58), però al 1621 Pujadas la substitueix pel castellà, encara que amb certa reçaixa: "determine poner a la pluma, sacar en público y dexar escrito en vulgar Castellano para ser entendido de naturales y estraños (aunque como a professor de letras deviera en lengua Latina)" (59) i Andreu Bosch, el 1628, n'explica el seu caràcter artificios: "sòls ha restat propia en los actes de lletres en totes

les escholes per lo que se ensconya ab preceptes", però s'afanya a afirmar la competència que en té; malgrat que la seva obra sigui escrita en català, perquè està destinada a "los qui comensan a proffesar y entender y per los mas ygnorants" (60) que altra ment en Deu confio la aguera poguda traurer en Llatí o Castellà" (61).

La voluntat que mou Bosch a escriure és la de retornar als catalans l'orgull de ser-ho. El primer pas és el d'assabentar-los de la història pròpia, massa oblidada pels fets externs. L'ús del català és, doncs, obligat.

....

El respecte que Bosch professa pel llatí era molt compartit. El llatí era patrimoni dels cultes i en aquest sentit només patia la competència del castellà, que havia aconseguit un grau elevat de perfecció i universalitat. Les declaracions d'aquells que tot i poder servir-se del llatí hi renunciaven no són escasses (62).

Perquè el llatí continua essent la llengua de prestigi. Per això una de les tasques que s'emprengué a finals dels 30 per part dels qui reivindicaren un lloc culte per al català fou la de confeccionar vocabularis catalans-llatins perquè els utilitzessin els universitaris del Principat. Potser amb aquest projecte de defugir el castellà D'Argeson féu el

seu discurs en llatí davant dels catalans, l'any 1641 (63) i en aquesta llengua li respongué Fontanella.

Aquests que guardaven la flama sagrada del llatí podien, si s'esqueia, utilitzar-lo per a sàtires polítiques, com ho feu l'anònim autor de Pasqui en llengua llatina o les presents eras" (64) que en base a cites bíbliques conegudes definí el comportament i el tarannà dels diferents implicats en la guerra dels Segadors, o bé podien provocar el somriure transformant-lo en macarrònic, cosa que tant plaïa a Fontanella.

3.2 L'ús públic del català i del castellà

3.2.1 L'Església

L'Església apareixia voltada de poder i inserida de ple dins d'aquella societat que tenia prou interpolades les competències de les diverses instàncies.

Dintre de l'Església hi havia dos grans grups d'eclesiàstics diferenciats per la disciplina religiosa, per les atribucions i per la jerarquia de la qual depenien: el clergat secular i el clergat regular.

3.2.1.1 El clergat secular

El clergat secular era format per tot aquell personal eclesiàstic que estava sota l'autoritat dels bisbes. L'integraven, per tant, els mateixos bisbes, els canonges i els rectors. Des del punt de vista administratiu, el clergat secular català pertanyia a la província Tarraconense que estava organitzada a l'època en nou diòcesis: Barcelona, Tarragona, Lleida, Vic, Girona, Urgell, Elna, Tortosa i Solsona. Des del punt de vista polític, els bisbes i els síndics capitulars, junt amb els abats i els priors dels monestirs dotats de domini i jurisdicció civil, constituïen el braç eclesiàstic de les Corts Catalanes, estament que era presidit per l'arquebisbe de Tarragona. Dos d'aquests

membres eren triats per insaculació per als càrrecs de diputat i oïdor eclesiàstics, i era el diputat eclesiàstic qui presidia la Diputació.

Dintre del gran clergat hi havia els canonges i els bisbes, protagonistes de disputes eternes que palesaven actituds contraposades sobre el país. Mentre que els bisbes solien ser forasters -als Concilis Provincials de 1636 i 1637 tan sols el bisbe d'Urgell era català- els canonges eren catalans i, en molts casos, eren allò que se'n deia "nacionals". Recordem, només, Pau Claris i Pau del Rosso. La causa del nacionalisme dels canonges no derivava només de la seva vinculació natural del país, sinó també del fet d'haver estat molt maltractats per la política centralista. Des de finals del segle XVI havien estat apartats sistemàticament de les seus catalanes que quedaven vacants -i que segons la pràctica anterior els eren atorgades indiscutiblement- per part d'uns nouvinguts forasters que el rei d'Espanya nomenava entre els més addictes a la Corona.

L'enemistat dels canonges amb els bisbes venia, doncs, de lluny i era una reacció contra l'agent del poder reial que tenien més a prop. ocupant el lloc que tradicionalment els corresponia. L'antipatia que els professaven l'explicitaven quan podien, com ho feren a la carta que els

canonges i capítol de la catedral de Barcelona enviaren al seu síndic: "... per a nosaltres nons es cosa nova tenir per contraris als Srs. Bisbes y no es de admeravellar pus los Capitols miren per la S. Iglesia i Sas. Sas. per sas propias comoditats" (65).

La política d'oposició que practicaven tingué episodis de gran violència, com la revolta armada que el 1634 protagonitzaren els capítols de les catedrals de Vic i Urgell per no pagar els impostos exigits per Felip IV (66).

Es natural, doncs, que ressentits com estaven per la seva dissort, forcessin -quan la situació els venia una mica de cara- mesures en pro de les seves aspiracions: una església catalana a mans dels catalans. I que moguessin cel i terra perquè el país -que tenien molt més al costat que no pas els bisbes- s'arreglès a les seves línies: així passà als Concilis Provincials de 1636 i 1637 amb l'afer de la predicació en català i de les provisions de beneficis eclesiàstics exclusivament per catalans: Consell de Cent i Generalitat corregueren a enviar missatges de suport a aquestes peticions.

Es obvi que no foren pas elements castellanitzadors, sinó tot al contrari. Un fenomen tan estès al Principat com el de la predicació en castellà no va pas tro

bar en ells uns terrenys, aire adobat. De fet, hauríem d'esperar a les acaballes del segle per trobar un canonge predicant en castellà, vençut per la seducció que aquesta llengua exercia sobre un orador que pretengués ser brillant i dur al dia.

Fins a aquestes dates, el fet és insòlit. I l'ús de la llengua pròpia era més una faceta de la seva actuació cívica.

Contràriament, els bisbes, gairebé tots forasters i addictes a Felip IV, i molts de funcionaris del poder reial i defensaven l'ecumenisme centralista sempre que podien. Recordem els seus parlaments als Concilis Provincials esmentats, el report públic -l'arquebisbe de Tarragona en féu un "merit" (67)- a les tesis de Gómez Adrín (68), la seva negligència davant l'incompliment per part de molts predicadors dels acords presos als sínodes ... Tot i així, la seva actuació acontentava poc al país i molt més al rei d'Espanya. Es clar que hi hagué excepcions. De tant de banda els bisbes catalans, com Pere de Puiggròs i Pau Duran que s'arregleraren en defensa de les opcions del clergat del país, n'hi hagué d'altres que, tot i ser castellans, també ho feren. Recordem Justino Antolínez de Burgos que presentà l'escritòric sobre els mals de la predicació en castellà a Catalunya durant el Concili

Provincial de 1636 (69).

D'altres, malgrat la seva actuació global, reaccionaren en defensa del país en moments crucials. Per exemple, el bisbe de Giròna, Gregorio Parceró, no dubtà a excomunicar els soldats castellans protagonistes d'actes vandàlics a Riudàrenes el 1640.

Tot i amb això, el seu filipisme era clar i el 1643 hagué d'abandonar la seu episcopal, expulsat de Catalunya pel govern francès. També els bisbes de Barcelona i de Vic hagueren de deixar les diòcesis respectives, foragitats per les noves autoritats del Principat. D'altra banda, els bisbes de Lleida, Solsona, Serdà i Urgell -el famós Pau Duran!- i Perpinyà havien fugit cap a zona filipista des de l'inici de la guerra dels Segadors.

Alguns, com el de Lleida, proferien des del seu exili anatemes contra el propi capítol catedralici que havia participat en la lluita armada: "...quando he entendido que V.S. se ha mezclado con el pueblo para resistir al exercito de su Magestad (que Dios guarde) es tal mi pena, dolor y sentimiento, que con verdad pudiera estampar estas lineas con lagrimas de sangre que no con tinta..." (70).

Això escrivia el bisbe de Lleida des de Monsó, i el Capítol responia queixós: "... siendo Pastor maestro- y esposo desta cathedral de Lerida en ocasion tan apretada ha dexado el rebanyo expuesto a los lobos, los discipulos a vista de sus enemigos, y su santa esposa a los riesgos de un saco sacrilego (...) como no tenia esta ciudad bastante numero de soldados para oponerse a este peligro se pusieron en arma hasta los eclesiasticos ..." (71)

També en aquest cas el poble abonava l'actitud dels que havien pres les armes i no dels que havien fugit, malgrat que la qüestió de prendre part el clergat en la lluita armada fos controvertida: el 1643 encara aparequé un fulletó, Frenum detrahentium del prevere Joseph Vallmajor (72), que justificava aquesta acció del clergat català.

En finalitzar el poder de Felip IV sobre Catalunya, després de la revolta dels Segadors, les reivindicacions dels canonges -defensades també pels abats i els priors de col·legiates- tornaren a expressar-se en el redactat dels pactes d'annexió de Catalunya a França, que Lluís XIII va jurar. En efecte, el segon punt dels pactes deia: "Que los Archebisbats, Bisbats, Abadiats, Dignitats, y los demes beneficis Ecclesiasticos, tant seculars, com regulars, y las pensions -

Ecclesiasticas, solament presentara sa Magestat a Catalans" (73). I, el pacte tercer, referent a la Inquisició: "Que lo Tribunal de la santa Inquisició reste en Catalunya ab poder de coneixer las causas que pertanyen a la Fè tant solament, sens empero poder traurer les causas, y processos de Catalunya, y que los Inquisidors, y sos oficials sian Catalans, y que dit Tribunal sia directament subjecte a la Congregatio de la Santa Inquisitio de la Cort Romana, sino es, que en França hi haja Inquisidor general, ab Tribunal format, que en tal cas se provehira lo que se haura de fer" (74).

El baix clergat secular era del país: basta llegir els cognoms dels rectors que consten a les relacions de les visites pastorals de l'època (75). Quan una parròquia estava vacant, es triava el rector mitjançant un concurs sota els auspicis dels examinadors sinodals (76). D'altra banda, aquest havia d'estar en possessió de la "Licentia Curam animarum regendi", que li era atorgada per un any. D'un examen d'aquestes llicències es dedueix també que el personal era majoritàriament català (77). Amb aquests vicaris catalans ells mateixos i envoltats d'una feligresia rotundament catalana, amb qui mantenien contactes freqüents i, en molts casos, gairebé familiars, caldria deduir que era el català la llengua que s'usava en qualsevol de les facetes del seu mester.

quals s'hi comptaven la predicació i l'ensenyament de la doctrina cristiana, que, de fet, van començar essent dues activitats estretament lligades sobretot quan aquest ensenyament es feia durant la Missa, com estava prescrit.

Aquest ensenyament havia de seguir les pautes que traçaven els concilis diocesans i provincials, pautes que eren recordades quan s'efectuaven les visites pastorals a les esglésies de les diferents diòcesis.

Així, a les visites pastorals de la diòcesi de Barcelona fetes al 1630, l'ensenyament de la doctrina cristiana apareix com un precepte gairebé fix: "Item al señor rector en virtud de Sta. Obedientia quiscun diumenja a la hora del offertori haja de ensenyar la doctrina al poble" (78). Aquesta és la fórmula que es repeteix a cada visita, de vegades amb la variant de "ensenyar o fer ensenyar".

Ara bé, a les visites pastorals fetes el 1635 a les esglésies de l'Oficialat (79), es precisa que cal fer-ho "com ho mana lo Sagrat Concili de Trento y la Synodo diocesana clara i distinctament y perquè hi aja uniformitat la pora ensenyar llegintla en lo ordinari, y se apendrá millor" (80).

Més de 20 anys després, es continuaven fent les mateixes recomanacions: "Item manam al Pnt. retor que tots los diumenges y festes anyals ensenye al poble la doctrina Christiana si y conforme disposa lo S.C.T. en la sess. 5 Cap. 2... (81); "Item sels mane nos cansen en ensenyar la doctrina christiana declaranla en sas ocasions y dientla de ordinari en lo llibra - en mans y aso apres del ofertori y almenys una de - las dos misas matinal, o, mayor ala quejaura mes concurs del poble y pera que se aprenga millor y se diga sempre de una mateixa manera pora valerse del ordinari del Reverendisim senyor Bisba don Lloris Sans (82) de bona memoria llegint aquella ab clara inteligible y asesegada veu y aso fasan y complian apena de deu - lliuras y obsidi de excomunicasio major...(83); "Item encaraque en nostra ultima visita tingam menat al Rv. Curat ymposades penes nos canse de ensenyar la doctrina christiana los diumenges i festes solemnes en una de las dos missas mayors ço es en la que y aura mes concurs declarant aquella en sas ocasions puix - no sols consisteix en llegirla la doctrina conformemane L. S.C.T. Sess. 5 Cap. 2 de ref. dient. diebus saltem dominicis et festis solemnibus plebis sibi - comunis fas pro sua et earum capacitate pascant salutaribus sierbys declarando ea que sive omnibus necessarium est ad salutem. ab tot se sent la molta - negligencia dels pares per una part y per altra la -

tota conciencia de ses animes ostornam a manar ab las matexas penas a dit curat" (84).

Com veiem, en cap cas és explícit l'ús de la llengua catalana i a més sembla que la preocupació primordial és la que hi hagi aquest ensenyament, que sens dubte es negligia per part de molts rectors-, però aquest es dedueix per la referència insistent al Cap. 2 de la sessió 5 de Trento, capítol que exigeix predicar- "facilitate sermonis" (85).

Molt més contundents i explícites, en aquest sentit, són les lletres pastorals referides a la predicació del bisbe Pere de Puigmarí, en la visita general que féu a les esglésies de la diòcesi de Solsona, l'any- 1633: "Y així ab lo present decret de visita, ordenam y manam, en pena de excomunicacio major, y de revocar als tals la llicencia de predicar, com ab les presents, ara pera les hores revocam, sens esperança de que - lals tornem concedir, que ningú secular, ni regular, - se atrevesca en nostre Bisbat a predicar, sino en - llengua propia Catalana, declarant, com ab lo present decret de visita, declaram que les llicencies, que - fins ara avem concedit, y concedirem de assi avant - per predicar, no avem entes, ni entenem averlès concedirles, sino solament per predicar en nostra llengua- Catalana!" (86). De fet, Pere de Puigmarí insisteix amb més duresa sobre un tema que ja havia tocat el -

1631, quan va prendre possessió de la diòcesi de Solsona (87).

Pere de Puigmarí és partidari d'un sermó "fàcil" en català: "Lo Sagrat Concili de Trento adverteix als - rectors que prediquen en la propia llengua, pera que sien entesos; y que faciliten lo que ensenyan ab la facilitat del llenguatge..."; critica els predicadors catalans que han canviat de llengua, segons ell, per afany de lluïment: "Molts que avuy prediquen se aconsolen de predicar en llengua forastera, y's desaconsollen de predicar en la propia; senyal evident que lo fi que tenen no es la gloria de Deu, no aprofitant al auditori... Lo Predicador de llengua forastera va mes darrera de sa honra y reputació de son nom y fama, que no de la gloria de Jesu Christ; pus no te per gloria Christo que lo Predicador predique en llengua agena, sino que convertesca les ànimes"; sent enyorança del passat en què la llengua catalana tenia prestigi ... "tots tenen per millor y ditxos aquell temps, que fins als Reys parlaven la llengua Catalana" i denuncia l'estil recargolat que sol lligar-se amb l'ús - del castellà"... ara ab mil agudeses y subtilitats - de llenguatjes no aprofitan res; lo oyent en lloch - d'exir del sermo ab les llagrimes en los ulls, n'ix ab la rialla en la boca, senyal manifest que son paraules les que prediquen quel vent les sen porta, pus

si fins al cor arribassen per los ulls exigien prest les llagrimes y per la boca los sospirs (...) la doctrina de Christo no te necessitat de la pompa y fanfarria humana, ni de les elegancies rethoriques; ans be aquexes les avorreix Christo..."(88).

En altres diòcesis, com ara la de Vic, no hem trobat, en canvi, a les visites pastorals realitzades entre 1630 i 1659, cap altra referència que pugui ser més o menys relacionada amb la llengua o, en general, amb el conflicte entre el clergat del país i el foraster, que l'edicte general de visita fet per Ramon de Sentmenat i de Lanuza el 1642, on demana que sigui denunciat "... si los curats o syndichs an admes alguns quistors, frares o capellans forasters, pera acaptar, predicar, dir missas o confessar sens nostra llicencia en escrits de nostra vicari general" (89).

D'altra banda, J.S. Pons cita els "Cartells de visita", registres de visita pastoral, realitzades a Montferrer el 1633, on s'exigeix al rector que siguin catalans els predicadors encarregats de predicar l'Advent i la Quaresma. (90).

Totes aquestes puntualitzacions sobre la manera d'adoctrinar el poble s'han d'entendre com una recomanació més o menys rutinària, dintre del protocol de

la visita pastoral, d'utilitzar l'expressió "fàcil" - prescrita per Trento o com una reprovació a les dissertacions enrevessades d'estil i/o en llengua forastera que es produïen en alguns llocs?.

Hem pensat que una mirada a les constitucions sorgides dels sínodes realitzats a l'època ens podria ajudar a perfilar aquesta resposta, ja que els edictes generals de les visites pastorals que hem contemplat sempre ens hi remeten. Es més, el primer punt d'aquests edictes és el manament d'observar les constitucions, i per tant, cal veure les referències que aquestes contenen sobre la llengua.

Cal recordar, per exemple, la constitució del Concili Provincial de la Tarraconense realitzat a l'any 1591 que, pel que fa a l'ensenyament de la doctrina cristiana, feia notar que havia de realitzar-se "non alia lingua quan in Principatu Cathaloniae, lingua cathalana; et extra Principatum, lingua naturali et materna illius parocchiae non autem accidentali" (91).

Remarcar la llengua que hom havia d'emprar era necessari perquè la llengua catalana se substituïa per la castellana massa sovint, com diu Sanç Capdevila: "progressus fuerat abusus haec docendi castellano sermone" (92). La mateixa constitució de l'any 1591 recull

també l'obligatorietat de predicar en català per tot el territori català "Precipimus, sacro aprobante Concilio, ut in hac Provincia omnes Predicadores in Principatu Cathaloniae lingua Cathalana, in Regno Aragonum lingua materna et naturalis illius Regni, in Regno Valentie lingua valentina et non alia concionentur" (93). Això acabà prevalent -després de no poca polèmica- als Concilis Provincials de 1635-36 i 1636-37. De tota manera, l'afer no es va pas liquidar aquí: al Concili Provincial de l'any 1684 encara cal recordar que seran castigats amb determinades penes aquells que durant quinze dies d'un mateix any prediquin en castellà "Praecipimus et mandamus, ut qui per quindecim diebus sive continuos sive interpolatos in uno anno deffecerint, poena quinquaginta vel centum regalium Barchinonensium (Arbitrio Episcopi) pro ejusdem Ecclesiae refitiendis ornamentis, puniantur" (94).

Pel que fa als sínodes realitzats a la diòcesi de Barcelona al llarg del XVII, no hi ha referències explícites de la utilització de la llengua catalana a la predicació i a l'ensenyament de la doctrina cristiana, sinó al de 1600 i al de 1669.

El de 1600 es referma en el compliment de la Constitució de 1591 i s'aprova que "ut inter istas nostras Synodales constitutiones excudatur, sive imprimatur summa

totius Fidei nostrae quam doctrinam christianam dicimus, eaque vulgari etiam nostrae provinciae, sermone" (95). La realització d'aquest compendi de doctrina en llengua vulgar per a ús dels rectors "seguint lo exemple dels Sants Pares y obeint al Sant Concili de Trento, lo qual nos mana que posem en llengua vulgar la summa de la doctrina christiana y Sacraments de la Sancta Iglesia, que se ha de ensenyar al poble de nostre Bisbat" (96) és una constant en els sínodes de la diòcesi de Barcelona d'aquests anys. Probablement, com s'ha dit abans, alguns rectors descuidaven aquest ensenyament pastoral o ho feien malament. Per això el sínode de 1615 "encarrega als Rectors que ensenyen la doctrina Cristiana al poble llegintla en lo llibre y que nos fian de la memoria" (97). En aquest mateix sínode es nomenen unes persones perquè facin el Vademecum "resultant del Ordinari" i perquè reformin "lo que fusse a reformar del Ordinari" (98). Aquestes persones són el rector del Pi, el de Gelida, el d'Esparreguera i un representant del Deganat del Vallès.

Al de 1625 s'insisteix "que se pose en us lo ordinari Roma y que entre tant lo Vicari de Sta. Maria del Mar, Rector del Pi y doctor Maysoneda rector de Esparreguera ordenen un Vademecum" (99).

Dels sínodes de 1634 i de 1638 recollim la queixa - que les constitucions aprovades en sínodes anteriors no es compleixen, si bé no s'especifica en què consisteix exactament aquest incompliment (100); i, finalment, al de 1669, es decideix que els nens siguin instruïts en la doctrina cristiana cada diumenge - "ja sia fora o dintre de la Iglesia, desde la una fins a las dos horas passat mitg die o altra hora - mes acomodada" (101). D'aquesta manera, s'assegurava una instrucció específica per als infants, al marge de l'habitual realitzada durant la Missa.

Els sínodes d'Ager (1612) i de Tortosa (1615) estableixen, per a les respectives diòcesis, l'ensenyament en llengua vulgar, en termes semblants, és a dir, recomanant que s'instrueixi els fidels durant la missa de diumenge o de festes solemnes i que això es faci "vernaculo sermone, clara, distincta et intelligibili voce" (102).

Pel que fa a la diòcesi d'Urgell, a la compilació de les constitucions sinodals dels 8 sínodes d'aquesta diòcesi celebrats entre 1580 i 1630, compilació feta pel bisbe Antoni Pérez (103)..., es llegeix: "Y como en este Principado de Cataluña, otro lenguaje que el Cathalan, no le puedan percibir la gente ordinaria:- a peticion de la Synodo, mandamos a todos los Rectores, que tiene cura de almas, que quando enseñaren -

la doctrina Christiana, según les está mandado, la enseñen siempre en lengua Cathalana, para que todos la entiendan, y sepan lo que han de creer y guardar" (104).

A la constitució sinodal d'Urgell de 1635, feta per Pau Duran, el text fa referència no a l'ensenyament de la doctrina cristiana, sinó a la predicació: "...atenent i conciderant los inconvenients grans y poch profit pera la Anima se segueixen del predicar en llengua castellana per no entenrer aquella per la major part de la gent per esser plebeya, majorment en lo present Bisbal de Urgell; ademes que apar propis Cathalans olvidats de sa Patria y llengua (lo que no deuriem) avorrexen aquella: Per so la dita Santa Synodo a V.S. humilment supplica sie de son servey y ab penes ben vistes nos predique sino en llengua Cathalana, y elegir un suau medi se observe lo matex en lo confessar, entenent dita constitució en lo Principat de Cathalunya y no en lo districte de Aragó ..." (105).

Finalment, cal recordar l'ampli debat que s'originà als Concilis Provincials de 1635-36 i 1636-37, debat que, per la seva importància també comentem en un capítol a part. Tot just recordem ara que se centra en dos grans temes: el de la llengua de la predicació i el de l'atorgament de beneficis eclesiàstics.

a forasters, mentre que la forma com s'ha d'ensenyar la doctrina cristiana no és objecte de discussió. Pot ser que aquest ensenyament i la predicació es considerin una mateixa cosa, i, probablement, en molts casos ho eren. Però pot ser també que els temes debatuts siguin un reflex de la incidència real de la castellanització en les activitats eclesiàstiques: no en aquell catecisme explicat, que per força s'havia de fer en termes entenedors, -tot i que no es descarten alguns casos on això no fos així- sobretot a finals del XVI i principis del XVII, sinó en els sermons pronunciats des de la trona per virtuosos de l'oratòria que aspiraven a colpir el personal i a adquirir un prestigi - a través de l'art de predicar. Aquesta darrera activitat era, sens dubte, molt més receptiva als patrons de moda i, per tant, terreny adobat de la castellanització (106).

Era, d'altra banda, una activitat impossible per a la majoria de clergues seculars, persones de poca formació espiritual i cultural (107) que negligien l'ensenyament de la doctrina cristiana, a qui s'havia de recomanar que quan el fessin llegissin el llibre "y que nos fian de la memoria" (108). Com podien, doncs, encarregar-se dels sermons dels Advents i les Quaresmes i de servir-se escaientment del castellà, si en la seva pròpia llengua no hi reeixien?.

Evidentment, això no és aplicable a tots els clergues seculars. Ni tampoc pot deduir-se que l'única causa de la catalanitat d'aquests fos la incompetència que tenien de la llengua castellana i el drama de veure's desplaçats per una munió de religiosos -catalans o forasters- més disciplinats i, sobretot amb una formació cultural superior. Però creiem que aquesta incapacitat sumada al contacte real amb la gent del país i al malcontentament comú a tots en els anys que precediren el 1640 pot il·lustrar sobre els fonaments d'unes actituds determinades envers l'ús públic de la llengua i sobre els veritables responsables de la castellanització de l'activitat pastoral.

3.2.1.2 Els ordes monàstics

A mitjan XVII els ordes monàstics que tenien monestirs dins el Principat eren el benedictí, el cistercenc i el cartoixà, tots ells nodrits amb personal del país.

L'ordre cistercenc havia entrat als Països Catalans al segle XII amb la fundació de Santes Creus i Poblet. Els monestirs cistercencs foren autònoms fins a començaments del XVII, però a partir del 1616 s'organitzaren en congregacions: els monestirs del Principat - quatre monestirs i sis priorats masculins, entre els quals el de Natzaret a Barcelona- i algunes cases femenines- foren inclosos dins una congregació que aplegava també - els monestirs d'Aragó, del País Valencià, de Mallorca i de Navarra.

Pel que fa a l'orde cartoixà, que també s'havia introduït al segle XII, comptava a l'època amb dos monestirs: el d'Escaladei al Priorat, fundat el 1163 i casa mare dels monestirs cartoixans de la Península, i el de Montalegre, al Maresme. Tots dos depenien de la Gran Cartoixa de Grenoble, cosa que significava a la pràctica gaudir d'una gran autonomia.

L'orde benedictí era el que més s'havia estès. A mitjan XVII, al Principat hi havia 14 monestirs de règim claustral -un dels quals Ripoll- que formaven la Congregació Claustral Tarraconense, i 3 monestirs de rè-

gim observant-un era el de Montserrat- que depenien - de la congregació de San Benito de Valladolid des de l'any 1493, per disposició del Papa Alexandre VI a petició de Ferran II de Catalunya i Aragó. (108 bis)

Els monjos benedictins claustrals es consideraven amenaçats per la intromissió de monjos forasters que el rei enviava amb el pretext de reformar l'orde. Tot i que sembla que la moralitat i la formació dels monjos i monges eren força discutibles, el paper del reformador que arribava amb connivència del rei anava més en llà del que li pertocava i alguns escàndols que s'originaren tingueren tènboles implicacions polítiques - (109). . . . .

Es per això que les reivindicacions dels abats dels - monestirs se sumaren a les dels canonges, sobretot - pel que fa a l'atorgament de beneficis exclusivament a catalans. El 1628 els monjos de Ripoll escrigueren el Memorial para la Magestad del Rey nuestro señor - (110) la causa del memorial fou l'arribada a Barcelo- na a Fray Francisco Garcia Calderon, monjo benedic- tí observant amb la intenció de reformar Ripoll. Els monjos s'adreçaren al rei en aquests termes: "El inte- resse de los Diputados del Reyno, Ciudad de Barcelo- na, y de su Cabildo de la Iglesia mayor, consiste en el rompimiento de las Constituciones, que temen se ha de seguir de ésta reforma, asseñaladamente de las que

prohiben, que forasteros no tengan oficios, ni benefi
cios Eclesiasticos en Cataluña, de que ay todo un ti-
tulo en el libro de las Constituciones, "Que estran -
gers no puguen tenir beneficis ni oficis Eclesias -
tichs en Cathalunya", y de las que no admiten tampoco
forasteros en la administración de justicia, que des-
to en el mismo libro de las Constituciones ay todo un
titulo, que dize, "Que tots los Oficials en Catha -
lunya y Mallorca, sian Cathalans", y este temor no es
vano, pues hasta aqui no se han mostrado en este nego-
cio sino forasteros, que quieren reformar, y ser re -
formados. A los quales mejor que en otra ocasion dixe
rō otros, se les pudiera dezir, que porque estos mila-
gros no los hazen en su patria, porq̄ no comiēçan la -
reforma en su tierra, dōde ay tan insignes Monaste -
rios, y de tantas rentas? y t̄bien tienen obligacion
los Diputados, y los demas, de tener cuydado que no -
se quite el pan a los hijos, y se dē a los que no lo
son ..."(111).

No és estrany, doncs, que el temor de ser desplaçats
dels llocs de poder acostés les reivindicacions dels
abats i les dels canonges, que ben segur feren possi-
bles les decisions dels Concilis Provincials de 1636 i
1637 sobre la predicació en llengua catalana i l'a -
torgament de beneficis eclesiàstics a Catalunya. La -
intervenció del bisbe d'Urgell Pau Duran a la sessió
XVII del Concili Provincial de 1637 sobre la catalani

tat de benedictins, cistercencs i cartoixans en -
contraposició a la mentalitat dels ordes religiosos
i la direcció del seu vot és alligadora: "... om-
nes predicti Provinciales (Exceptis Rmis. Episcopis
nationis et linguae castellanae) sunt voti iuxta -
constitutionem preinsertam de contionando verbum -
Dei in linguæ cathalana, qui ultra quod sunt dictae
linguae a nativitate fuerunt educati, et procreati
in cathalonia et quod magna eorum pars est religio-
sorum Sti. Benedicti, divi Bernardi et Cartusiensis.
Qui propterea non solum iuxta numerum sed etiam ex-
perientia sciunt quae magis conveniunt pro animarum
salute habitantium in hoc Principatu" (112).

3.2.1.3 Els ordes religiosos

Es evident que els bisbes - total- ni que manessin molt, no haurien reeixit a ca llanitzar l'església ca talana que comptava amb abades canonges i rectors ad dictes al país, si no haguessin tingut la col.labora ció valuosíssima i decisiva del clergat regular.

Els ordes religiosos foren, efecte, elements valuosíssims de castellanització. Una part, perquè, com ja hem dit, estaven organitzats en províncies que solien superar l'àmbit del Principat i això afavoria el transvasament de forasters d'una casa a l'altra, transvasament que en molts casos propiciava per part dels provincials a fi de fomentar individus que no estiguessin massa arrelats en un lloc determinat (113). De l'altra, perquè els ordes religiosos -principalment els sorgits després de Trent- solien tenir subjectes que havien gaudit d'una formació més consistent i per tant eren més capaços d'agrair a l'auditori quan es tractava d'algun tipus d'activitat que, com la predicació, exigís uns bons coneixements previs i una expressió brillant.

Al costat dels rectors, que movien ben a la vora dels seus feligresos amb qui mantenien un tracte gairebé familiar, els membres dels ordes religiosos solien aparèixer envoltats d'una aureola de saviesa i ben aviat foren cridats per substituir-los en determinades

funcions, com ho va ser una la predicació dels Advents i les Quaresmes (114).

Aquests religiosos solien saber la llengua castellana. primer, perquè probablement els tocava viatjar per les terres de la província i algunes eren d'àmbit lingüístic castellà. Segon, perquè la llengua castellana tenia el reconeixement de ser l'instrument idoni per a tractar certs temes superiors que exigien la utilització d'un llenguatge acurat i, per tant, era aquesta la llengua que els religiosos -fosquina fos la seva procedència - adoptaven en la predicació.

S'havia establert una mena de repartiment de tasques i a ells els tocaven les més públiques i lluïdes, mentre que els rectors assumien les "d'estar per casa".

I junt amb aquest repartiment de tasques hi havia el repartiment de llengües. Als religiosos, òbviament, els tocava, almenys en públic i sovint en privat i tot, adoptar la llengua castellana.

I això aleshores ja era clar, tant que, com hem dit, el bisbe de Lleida, en ple Concili Provincial Tarracòense addueix com a argument contrari al decret de predicar exclusivament en llengua catalana la ignorància que sobre aquesta llengua tenien molts regulars: "valde notandum est quod Fratres Ordinis Sancti Dominici,-

Beatae Mariae Redemptionis captivorum et Carmelitarum exalceatorum, societatis Ihu et aliorum religionum comunem Provintiam habent cum tota Aragonum corona ubi - Cathaloniae lingua paenitus ignoratur et sermonum frequentiam ab ipsis fratribus usque hodie trituratam in Castellana lingua veluti elegantiori et sublimiori fidelibus propalari consueverunt" (115).

No sabem el nombre de religiosos forasters que hi ha - via a Catalunya durant aquests anys. De tota manera, - això tindria un interès relatiu, perquè es podien pro - duir visites que no anessin seguides d'una estada llar - ga. Per exemple, es podia fer venir un predicador de - fama a predicar una Quaresma. El que sens dubte hauria tingut més interès fóra el recompte del nombre de lli - cències atorgades a les diòcesis del Principat per - predicar, confessar o fer de "curat".

Això ho hem intentat de fer en el cas de la diòcesi de Barcelona, encara que amb problemes.

En primer lloc, perquè no hem pogut consultar tota la documentació que calia: a l'Arxiu del Bisbat manca el volum 79 de Regestorum Communium, volum important per què comprèn els anys antre 1625 i 1648 (116) que hauria permès veure com s'havien seguit les decisions - dels Concilis de la Tarraconense.

En segon lloc, perquè en els casos on la consulta s'ha pogut fer, no sempre consta el lloc d'origen de les persones en qüestió, ni tampoc hi ha els seus cognoms veritables -en segons quins ordes- sinó el nom de religió que apareix, a més, escrit en llatí. Per tant, sovint només es pot intuir la seva procedència, sense poder-ne tenir una certesa absoluta (117). Considerant tot això, podem de tota manera fer algunes observacions: per exemple, que el nombre de llicències despatxades a presumptes forasters són escasses entre 1649 i 1656. Es redueixen, el 1649, a 4 llicències per confessar, i 2 per predicar; el 1651, a 1 llicència per confessar; el 1652, a 6 llicències per confessar i 4 per predicar; el 1653, 2 llicències per celebrar misses i confessar; el 1654, 2 llicències per confessar i predicar. Dels anys 1650, 1655 i 1656 no consta cap llicència atorgada a religiosos presumptament forasters (118).

Realment, aquests casos són molt pocs i suposen un percentatge ínfim en relació al conjunt de llicències despatxades.

Si tenim en compte que la llicència del bisbe era indispensable per predicar dins la diòcesi, tot i que en algun cas podia ser eximida com passava quan el sermó es feia a les esglésies dels convents dels religiosos - hauríem de concloure que els predicadors fo-

rasters que predicaven, almenys "legalment", eren -
pocs, malgrat que la predicació en castellà durant -
aquests anys fos freqüent, si més no a Barcelona.

Podria ser que aquests pocs monopolitzessin els ser -
mons de les esglésies de la ciutat - hi havia predica -
dors que agafaven anomenada i se'ls sol·licitava. -
en moltes ocasions. Però cal comptar amb els predica -
dors catalans que canviaven de llengua i també amb pos -
sibles evasions els permisos prescrits.

Els caputxins

Els primers caputxins arribats als Països Catalans -
procedents de Nàpols eren majoritàriament castellans
i s'establiren a Barcelona el 1578, sota la direcció
d'Arcàngel de Alarcón de Tordesillas.

La finalitat de l'orde era l'evangelització i les mis -
sions populars. Això féu que, malgrat el seu origen i
el fet que eren en general "força castellanistes", -
com remarca Basili de Rubí (119), alguns dels caput -
xins forasters feren esforços per aprendre la llengua
del país. Primer, perquè s'adonaren de la importància
de l'ús del català per garantir el rendiment de la se -
va activitat apostòlica al Principat, i, en segon -
lloc, per obeir els decrets sobre predicació dels con -
cils provincials i sinodals.

Així, el pare fra Gregori de Castella (mort el 1593), convençut que " predicando en la lengua nativa haría poco fruto en la gente común" (120) aprenqué el català, llengua en la qual pronuncià els seus sermons. Per la seva part, el pare Valladolid, castellà, diu del pare Àngel del Mas de Perpinyà (mort el 1599), que a la seva erudició hi sumava el fet de parlar en català, cosa que el féu molt útil per a la província (120 bis).

Però aquest interès per la llengua catalana no fou pas general, ni de bon tros, i fins al 1630 el signe que marca la vida dels caputxins és castellà, cosa que sovint creà conflictes en la relació amb el poble. La poca sensibilitat pels afers del país i el pragmatisme feren decidir, per exemple, al Capítol General del 22 de maig de 1613, l'aprenentatge de la llengua castellana per part dels repassants mitjançant estadies als convents d'Aragó, de manera que es garantís l'intercanvi de predicadors entre les províncies caputxines d'Aragó i Catalunya. No hi hagué, en canvi, una decisió similar que afectés els repassants aragonesos. (121).

De tota manera, la llengua catalana s'utilitzava en els escrits que demanaven més comprensió que lluíment i que no passaven portes enllà del convent, com ara el llibret procedent del convent de Sta. Eulàlia de Barcelona per a ensinistrar els novicis tant en la

pràctica de l'oració com en l'aprenentatge dels diferents oficis dins el convent (122).

Segons Basili de Rubí, és entre el 1632 i el 1650 que s'opera un canvi de signe en la incorporació dels caputxins a la vida del país. Aquest canvi de signe es produeix "en passar el govern de la província dels mestres de novicis als lectors i professors" (123).

Tot i amb això, l'ús de la llengua catalana en els documents escrits pertanyents a aquest període és molt precari. Així, els estatuts i ordenacions que deriven dels Capítols Provincials solen estar en castellà, fins i tot en aquests anys de màxima catalanització. En efecte, entre el 1621 i el 1699, només les relacions dels Capítols Provincials dels anys 1621, 1645, 1646 i 1655 són escrites en català, mentre que la resta ho són en castellà (124).

També altres tipus de relacions escrites, com el Proceso original, inquisición e informacion general de las cosas de santidad y edificación desta Provincia desde el año 1612 hasta el año 1635 (125) de Pau de Sarrià, aleshores provincial de Catalunya, és en castellà, malgrat que sigui un informe, amb aval de testimonis diversos, sobre miracles o fets de santedat ocorreguts en persones i terres catalanes. La llengua catalana apareix només en aquells casos que s'ha con-

siderat intraduïble per part del testimoni declarant (fra Roman Vallés del convent de Prada: "Conoci al Pe. F. Francisco de Barcelona el qual por otro nombre es llamado dels ullets porque tenia unos ojos grandes, y hermosos y bellos ..." (126) i, com a llengua única en escassíssimes declaracions, com les dels frares Tho - mas de Mataro (127), Ignasi de Tarragona (128), Pau - d'Anglesola (129), Onofre de Barcelona (130).

Pau de Sarrià, autor de la inquisició al·ludida, fou també un predicador notable i se'l trià per predicar el sermó de St. Jordi a la Diputació de Barcelona de l'any 1639 (131). També en aquest cas el sermó fou - predicat en castellà, malgrat les circumstàncies i el lloc.

No tenim notícia que cap altre caputxí accedís a una "trona solemne", tot i que el 1637 hi hagués 62 predi - cadors d'aquest orde a la província. Però aquests pre - dicadors eren "els més agradables a les classes popu - lars" (B. de R.), cosa que probablement implica que - s'expressaven d'una manera planera i entenedora i, per la mateixa raó, probablement en català. De tota manera, no s'ha pogut veure gairebé cap sermoneri de l'època - que hauria pogut il·lustrar-nos sobre el que realment s'esdevingué en la predicació dels membres d'aquest - orde, perquè foren cremats el 1936 amb el convent de Sarrià (132).

Així, dels pocs predicadors, d'entre 1630 i 1660 que apareixen a la relació feta per fra Andreu de Palma de Mallorca a Escriptors de la Província caputxina de la Mare de Déu de Montserrat (1578-1900) (133) no més hem pogut accedir a algunes obres dels ja esmentats Pau de Sarrià i de Feliu de Barcelona. Res no hem vist dels altres predicadors citats: Lluís de Casp, autor de tres obres en llatí (134); Josep de Manresa, autor d'una obra en llatí (134 bis) Ignàci de Sant Feliu, autor d'una obra en llatí (135). D'aquest darrer es diu als Anales (136) que " ocupo todos los primeros pulpitos del Principado; y entre innumerables sermones que predicó, fueron 34 Quaresmas continuas" (137).

De Pau de Sarrià, que va ser provincial fins al 1642, hem vist el sermó de St. Jordi de 1639 i el Processo original ..., de què ja hem parlat. De Feliu de Barcelona -que utilitzava el llatí en les obres filosòfiques (138) - el Tratado postumo. Instrucción de predicadores para hacer bien los sermones, y predicarles novedosamente (139). Aquest llibre, publicat a Barcelona el 1679, quan l'autor ja feia 17 anys que era mort (140), és una traducció feta per fra "Herminigildo de Olot" del manuscrit original escrit en català. El perquè de la publicació en castellà no s'explica enlloc, encara que possiblement el fet tingui relació amb la divulgació de l'obra més enllà de la província

catalana. Segons que se'ns explica en les paraules adreçades " Al lector benevolo", L'autor el va compondre per als seus deixebles, un cop va acabar de llegir-los "la sagrada Theologia", l'any 1656. La Instrucccion de predicadores preconitza una oratòria elegant i acurada, però sòbria i lluny d'amaneraments: " Procuere pues el Predicador, que el deleitar se funde no en sutiléza, y vana ostentacion de palabras; si en materias afectuosas en exquisitos lugares de la Escritura ponderados eficazmente, en ilustres metáforas, símiles, y figuras de la elocucion, que muevan, y rindan las voluntades del auditorio..." (141) I, quan parla del llenguatge: " quanto se engañan los que piensen consiste en que sea muy culto, afectado, y lleno de vana ostentacion de palabras, que son ojas sin fruto, y contrarias al fervor, y al espiritu" (...) "Conviene pues, que el orador Divino use el lenguaje claro, è intelligible; porque en la conversacion puede ser preguntado, - si no es entendido: en el pulpito no; y assi hable que sea de todos entendido" (142).

La Instrucccion de predicadores conté, a més, certes puntualitzacions que es refereixen als manlleus que el català fa d'altres llengües, sobretot del castellà, els quals són justificats o per l'ús ja estès o per la necessitat: "Verdad es que el uso à catalanizado muchas palabras que en su origen son castellanas, y puede usarlas el Predicador advirtiendole quales estan en -

uso, y quales no. Algunas vezes tambien; quando en el Catalan apenas halla vocablo, y no le conviene, ò no puede valerse de Parafraasi, se permite usar el Castellano, sea empero con recato, y por presiso: guardese empero catalanizar el Latin como pecan muchos" (143). Llâstima que no esmenti quins són aquests mots.

Segons es diu en aquest llibre, Feliu de Barcelona - pronuncià sermons de Quaresma a les esglésies de Sta, Maria i de Pi. En quina llengua foren pronunciats - aquests sermons és cosa que no sabem: (143 bis)

Basili de Rubí li atribueix un Concepto cronològico - con el cual se explica qué cosa sea la oración de Cuarenta Horas (144) i unes Lecciones para adelantar en la vida espiritual (145) Són aquestes obres també traduccions d'un original en català?

A part d'aquests ja citats, Basili de Rubí esmenta Ermengol de Montblanc, Manuel de Granollers, Esteve - d'Olot, Josep Pujós de Centelles, Atanasi de Girona, - Gaspar Clavaria de Girona, Lluís de Figueres, Francesc de S. Vicent de Llavaneres i Jacint de Sant Julià (146) Ermengol de Montblanc ben segur que dominava el castellà, perquè fou lector a gairebé totes les províncies d'Espanya i el primer que llegí en la de Castella (147) De Gaspar de Girona s'explica als Anales que fou un - "Predicador celeberrimo, predicava con tanto fervor -

que rompia los coraçones de los mas obstinados pecadores" (148). Però no sabem tampoc si els trencava en castellà o en català.

Els caputxins no pogueren sostreure's a una certa activitat política, portada sobretot des de la trona, però no limitada només a aquesta.

Foren caputxins els responsables de dues missions polítiques sumament delicades: la d'ambaixador de la Diputació a Madrid per protestar dels abusos de les tropes (1640), protagonitzada per fra Bernardí de Manlleu, i la de mitjancer entre Joan d'Àustria i el Consell de Cent de Barcelona en la rendició d'aquesta ciutat a l'exèrcit castellà el 1652, protagonitzada per fra Ignasi de Sant Feliu Sasserres. La tria és probablement imputable a la imatge pública que tenien d'hommes de pau.

Aquí també cal remarcar que Bernardí de Manlleu efectuà des de Madrid la seva correspondència amb Pau Claris en castellà i que també fou en castellà el Memo rial que redactà amb Joan Grau sobre els abusos de les tropes per lliurar-lo al rei, (10 de maig de 1640). Sobre la redacció d'aquest últim, des de Barcelona l'advertien que si el redactava en castellà "procu-rés treure'n còpia en bona forma" (149). Aleshores es crigué en català "Notícies que féu als diputats de lo

que se obrava en la Cort en lo any 1640" (150). Pel que fa a la llengua utilitzada a les cartes de Pau Claris, provocà malestar i sospites a Barcelona. Així, sobre la carta del P. Bernardí de Pau Claris del 23 d'agost de 1640, el diputat comenta: "la carta era escrita en castellà, segur que la mostrà al Compteduc abans de cursar-la" (151) i el provincial Pau de Sarrià hagué de recomanar-li que no escrigués més en castellà, que es prestava a males interpretacions.

Pel que fa als sermons pronunciats per caputxins on s'al·ludia d'alguna manera als esdeveniments polítics d'aquests anys o, fins i tot, es prenia partit clarament a favor d'uns o altres, només hem pogut llegir el ja citat de fra Pau de Sarrià: "Panegyrico de las grandezas del inclyto y gloriosissimo martir San Jorge, gran patrón del nobilíssimo Principado de Cataluña" (152) Aquest sermó pronunciat pel sant Jordi de 1639, sermó en castellà, és una defensa dels catalans contra les pretensions del poder central que vol abolir les Constitucions i una justificació del seu enfrontament contra la monarquia espanyola.

Fets com aquest els crearen fama de contraris a la Corona espanyola durant els anys agitats que precediren la guerra dels Segadors, i el general de l'orde, Joan de Moncalieri, pressionat per les queixes de Madrid, hagué de recomanar prudència i discreció

al pare provincial (153).

L'any 1643, en el Capítol Provincial de Montecalvari, s'insisteix que no es toquin en els sermons temes relacionats amb els fets polítics actuals: "Porque con el officio de la predicacion no se pueda dar la prudencia igualmente y que a todos es menester en las ocasiones presentes, y por los desordenes que han sucedido en este con disgusto de muchos Devotos del Habito, y principalmente de los que gobiernan la provincia, y, las armas, se ordena que en los Pulpitos no hablen mas los Predicadores de las materias corrientes..." (154). Aleshores era provincial Jeroni de Sarrià. De tota manera, aquest mandat fou comú als diversos ordes religiosos, com observa amb neguit Pere de Marca en una carta enviada a París, l'any 1644: "habiendo observado que los castellanos hacen seducir los pueblos mediante la accion de los religiosos en las confesiones, y que los predicadores, que casi son todos del clero regular, de un año acá no hablan en sus sermones de los asuntos de la Provincia, exceptuando tres de Barcelona, de los cuales hacen burla declarada los demás, y que tal silencio es debido a las órdenes de los provinciales de que se abstengan de predicar sobre tales materias sin su permiso, decidí poner remedio a tal desorden, y de acuerdo con el Consejo Real, el día 15 reuní en mi casa los provinciales y superiores de las órdenes religiosas de la provincia,

advirtiéndoles de la obligación que tenían como hacían al principio: 1º de aconsejar y animar los pueblos en sus sermones a guardar la fidelidad al Rey, que tan poderosamente les protegía y tanto les amaba; 2º, que los confesores insistieran en lo mismo con los penitentes; 3º, rogar por el Rey en la misa, haciendo mención nominal del Rey Luis, y no en abstracto el Rey, y finalmente que vigilen que sus súbditos cumplan con sus deberes, en caso de desobediencia los castiguen o los entreguen a los jueces seculares...." (155). Trona i confessionari apareixen, una vegada més, com a armes de gran valor i la inhibició de fer propaganda política a través d'aquella, decidida pels provincials el 1643, no és acceptada per les autoritats franceses que aleshores governaven Catalunya.

Els caputxins intentaren de mantenir-se neutrals durant els anys de govern francès i també després de la rendició de Barcelona, però francesos i espanyols els acusaren successivament de col.laboració amb l'enemic i foren objecte de represàlies, com l'exili fora de Catalunya que sofrí fra Àngel de Barcelona, i el nomenament d'un visitador extraordinari addicte al rei de Castella perquè depurés els convents catalans (156).

Per això és simptomàtic el que decideix el LV Capítol Provincial de l'any 1653: " mandar que ningun religioso de cualquier estado que sea, hable de las materias

concernientes de España y Francia, pasando los límites de la modestia religiosa y moderada conversación (...) en caso que tal vez no pueda evitarse el hablar dello, sea siempre en favor de España y de nuestro rey, que Dios guarde, sin menoscabo de Francia, así como los que viven en tierras sujetas a Francia, es bien que hablen en favor de Francia, sin menoscabo de España (157). Al LVI Cap. Prov. (1654) es decideix renunciar d'acceptar compromisos de predicació i així s'estalviaven maldecaps (158).

D'aquestes dades podríem deduir-ne el comportament lingüístic dels caputxins, per més que l'orde no apareix com un dels més castellanitzats, que es fonamenta en les premises següents:

- el convenciment que el castellà és una llengua indispensable per a determinades activitats, com la de predicar o la de fer literatura "exportable". Això explica la decisió del Capítol General del 22 de maig de 1613 (159) i la traducció de la Instruccion de predicadores (160)
- L'ús del castellà en ocasions solemnes, com el sermó de St. Jordi de Pau de Sarrià o la correspondència de Bernardí de Manlleu als diputats.

Els jesuïtes

L'orde de la Companyia de Jesús, establert a Catalunya a mitjan segle XVI, estava, al segon terç del segle XVII, ben consolidat. Els jesuïtes, que gaudien d'un prestigi de saviesa i de poder, s'havien implantat una mica pertot i tenien col.legis a Perpinyà, la Seu d'Urgell, Girona, Vic, Manresa, Barcelona i Lleida; un noviciat a Tarragona i una residència a Tortosa. Aquestes institucions estaven englobades dintre la província d'Aragó, una de les tres províncies en què el 1554 s'havia subdividit la província espanyola inicial. A la província d'Aragó hi havia, doncs, catalans, valencians i aragonesos i més tard mallorquins, les tensions sorgides entre els quals, portaren a la pràctica a articular-la com si en fossin tres. Tanmateix, el noviciat a Tarragona, fundat el 1575, era comú per a tots ells.

A Barcelona, la primera petita comunitat era formada per quatre jesuïtes catalans, però, en morir víctimes de la pesta, s'inicià l'arribada de religiosos foranis. Un d'ells, el madrileny José Ayala, fou nomenat rector del col.legi de Betlem l'any 1562 i mantingué aquest càrrec durant molts anys.

Els jesuïtes aviat es feren els amos de la predicació a la gran ciutat: el 1585 eren els predicadors habituals de la catedral, perquè el bisbe els encomanava

la predicació que li pertocava a ell, i de les parròquies que els ho demanaven. A Sta. Maria del Mar, per exemple, predicaven cada diumenge a la tarda, davant d'unes 5000 persones (161).

Pel que fa a l'ús lingüístic de la Companyia a Catalunya, sembla que el castellà fou la llengua normal de la seva vida interna i de relació -com es desprèn dels llibres de comptes, de la correspondència, etc.- i, el que és més important, la llengua que heretà els espais que, cada cop més, deixava el llatí. Per exemple, a l'ensenyament de la gramàtica, és a dir, del llatí, que els jesuïtes acapararen a començaments del XVII, a través de pactes amb els ajuntaments i amb les universitats.

Sobre aquest fet, és il·lustrativa la topada que cita Serra Ràfols (162) entre paers i jesuïtes, professors de gramàtica a l'Estudi General de Lleida des del 1605, Estudi freqüentat a l'època majoritàriament per estudiants catalans, ja que la creació de l'Estudi General d'Osca el 1461 havia fet minvar radicalment l'afluència d'estudiants aragonesos.

Els paers pretenien, des de 1623, recuperar l'ensenyament segregat de la Universitat i cercaren testimonis per acusar els jesuïtes d'un fet - l'ensenyament de la gramàtica en castellà - que ocasionava detriment a

la Universitat: "ha causat molt gran perjudici lo llegir dits pares dita gramàtica en castellà, perquè ha molts anys no vénen estudiants en Lleida dels llocs - circumveïns a estudiar dita gramàtica y per dit respecte molts naturals de dita ciutat se són anats a altres parts fora ciutat ..... que veu que no hi ha la meitat dels estudiants hi havia antes que no llegissen - dits pares" (163). Aquest comportament s'atribuïa exclusivament als jesuïtes, que actuaven de forma diferent a l'habitual dels altres professors: "los mestres de gramàtica han acostumat de repetir sempre les lliçons en català per ésser los estudiants casi tots catalans" (164). I els alumnes de Lleida amb prou feines podien seguir les lliçons, a causa dels precaris coneixements que tenien de la llengua castellana: Sobre aquest fet, els paers aporten les afirmacions de certs testimonis: Un d'ells, H.C., afirmava que "ha tingut - estudiants en sa casa que estudiaven la gramàtica ab - dits pares los quals deien que amostraven i llegien en llengua castellana, del que tenien gran treball per no entendre los vocables castellans" (165) i, pel que fa al treball específic que havien de realitzar els alumnes, la utilització del castellà suposava unes dificultats sovint insuperables: "dits pares donaven les composicions en castellà perquè les convertissen los estudiants en llatí, i tenien molt gran dificultat i si no trobaven qui els vertisque lo castellà en català no acerten a fer la composició" (166). Un altre testimoni,

Salavert, deia: "quant feie la composició ell ho havia de demanar, la hi vertissen en català" (167).

Fins a quin punt aquesta actitud dels jesuïtes de llei da no preparà la protesta - el Memorial de 1636 -, de Dídac Cisteller a favor de la predicació en català? - Cisteller devia haver viscut tota aquesta problemàtica, ja que era doctor en ambdós drets del Col·legi de Llei da i havia estat catedràtic de la Universitat d'aquesta ciutat, abans d'anar a residir a Tarragona des d'on escrigué el Memorial esmentat. (168).

I aquest comportament envers la llengua no es donà només a Lleida. Al Col·legi de sant Llorenç de Perpinyà, fundat el 1601, s'utilitzà també el castellà com la llengua "reanvi" del llatí, de tal manera que Altamira (169) acusa els jesuïtes de confondre la causa de la teologia i de la llengua castellana.

Eren els anys precedents a la guerra de Catalunya. La companyia es mostrava espanyolista en la tria de la llengua i també en l'adhesió a Felip IV, adhesió que mantindrien en la guerra dels Segadors i als anys subsegüents, quan el pare general Vitelleschi demanava precís i misses per al monarca castellà (170).

Pel que fa a la llengua, els jesuïtes degueren modificar una mica la seva actitud cap a finals dels anys 30,

molt probablement pressionats per les protestes que la seva actuació aixecava en més d'un lloc, però sobretot per les decisions del Concili Provincial de la Tarraconense sobre la predicació.

Així, en una carta que Vitelleschi envià al provincial d'Aragó l'any 1637, demanava un cert ús del català per part dels joves novicis del país: "Avisan sería conveniente que los hermanos estudiantes de los reynos de - Cataluña, Valencia y Mallorca predicassen alguna vez - en refitorio en su lengua, para que no se escusasen, - quando son padres, de que se les a olvidado, como suce - dio este año en Girona con el padre Vicente Visse" - (171). El consell és que ho fessin "alguna vegada", no es qüestiona pas que la llengua normal de la predica - ció continuï essent el castellà. Sobre l'anècdota ma - teixa, l'oblit d'aquest pare Visse, no calen comenta - ris, però en tot cas es pot deduir fins a quin punt de - via estar castellanitzat el noviciat de Tarragóna, on conviven catalans, aragonesos, valencians i mallor - quins.

De fet, Vitelleschi era partidari de barrejar la gent per tal de "desarraygar el affecto de nacionalidad" - (172) I d'aquí la pràctica de nomenar visitadors de - província a forasters.

La mateixa prevenció contra els nacionalistes, almenys

contra els nacionalistes catalans, aflora en la carta enviada pel general al P. Jeroni Vidal del Col·legi de Barcelona, el 18 de juny de 1629: "Con ocasi3n de lo - que me dize aqerca de que seÑale para ese collegio rec_{tor} de los naturales, no puedo dexar de advertir a - V.R. c3mo 3 mucho tiempo que est3 notado de muy naqional, y de no tan advertido como conviniera en el hablar (173).

Amb tot aix3 a la vista, l'av3s de 1637 sembla molt - forqat sobretot si a aquest desig d'homogeneïtzar dife_{r3ncies} hi afegim que pol3ticament els jesuïtes -tret del Col·legi de Barcelona- optaren per Felip IV, fins i tot durant el temps que la Santa Seu es mostrava - franc3fila, 3s a dir, els anys del pontificat del Papa Urb3, mort el 1644.

Per3 la Companyia comptava tamb3 amb alguns desafectes que, per contrast, es mostraven molt "nacionals". Un - d'ells fou el pare Jaume Puig que, precisament per - aquesta causa, fou expulsat de Barcelona el 1626.

Malgrat l'expulsi3, Puig era, segons Batllori, un dels homes m3s estimats de la prov3ncia d'Arag3, al qual - s'atorgaren c3rrecs importants com el de rector de - Barcelona, el 1634, i el de visitador de Catalunya, el 1640. Durant els anys de govern franc3s sobre el Prin- cipat, Puig -aleshores predicador de Sa Majestat Cris-

tianíssima- pronuncià els sermons solemnes que commemoraven alguna efemèrides francesa. Ell fou qui predicà el 1641 el sermó d'acció de gràcies a Sta. Eulàlia per la victòria de Montjuic, el 1642, a la catedral de Barcelona, (174) el sermó d'acció de gràcies per la presa de Perpinyà (175) i el 1643 els dos sermons funerals, un a la catedral de Barcelona (176) i l'altre a la de Lleida (177) per la mort de Lluís XIII. - Ambdós sermons foren predicats en català.

El sermó pronunciat a la catedral de Barcelona és sorprenentment asèptic. Com diu Batllori, és una "peça retòrica composta amb habilitat extrema. Cap al·lusió malèvola contra Espanya, contra el seu rei, contra el favorit..... Ni tan sols una llunyana al·lusió a les llibertats i constitucions de Catalunya, ni al rei francès ..."(178) Hi ha només una reflexió sobre la caducitat del que és material i el valor de la virtut. Potser era l'únic sermó possible vistes les preferències polítiques divergents de la Companyia i del Col·legi de Barcelona.

De fet, Puig (mort el 1646) no era l'únic jesuïta adicte a la Generalitat i als francesos (179). En general, el Col·legi de Barcelona estigué a favor d'aquesta causa i a la festa anual que celebrava la Congregació s'hi invità, l'any 1647, el virrei Condé i el duc d'Agramont. També Pau del Rosso, degà del capítol de

la catedral de Barcelona, tingut per nacionalista exaltat, hi assistí (179 bis).

En aquesta ocasió el predicador fou Rafael Ribelles, - predicador de Sa Majestat Cristianíssima, vinculat a la Companyia, com es desprèn de l'aprovació que en l'edició d'aquest sermó féu el canonge Antoni Cros: " ... en todo se le echa bien de ver que ha sido estudiante de la Congregación, y mamado la leche, y doctrina de la Religion de la Compañía de Iesus" (180).

El sermó no pot ser més barroc, tot i que la Companyia no abonava pas, almenys oficialment, l'estil "crític", sinó el "fructuós". En una carta de Vitelleschi al Provincial, de l'any 1623, es parla de la necessitat de corregir aquesta tendència que s'està imposant i que és adoptada massivament pels joves: "Mucha necesidad ay de que reformemos el modo de predicar que algunos an comenzado a usar, nada conforme al que se á practicado en la Compañía, con el qual á hecho en el mundo tan grande fruto como emos visto; dízenme que agora ay algunos que parece se suben al púlpito a hazer ostentacion de su lengua e ingenio, y que sus sermones se endereçan a este fin y no a mover las voluntades de los oyentes...." (181).

D'altra banda, als Concilis Provincials de 1636 i de 1642 s'explicita una condemna contra aquest estil i

contra els qui l'adopten "qui notantur styli nimis critici floridique" (182)

De fet, la retòrica jesuítica propugnada en la "Ratio - studiorum", que aconsegueix promulgar-se oficialment el 1599, parteix del Renaixement i es nodreix d'Aristòtil, Erasme, Lluís Vives, Pere Joan Perpinyà i altres. Ara bé, al llarg del XVII aquesta retòrica es barroquitza a base de l'acumulació de tòpics i figures, fenomen que els superiors de l'orde no poden aturar malgrat els anatemes que formulen (183).

En efecte, és tan gran l'arrelament de la retòrica culterana a la Companyia que ben aviat comptà amb teòrics que la sistematitzen i divulguen. Aquest és el cas del predicador jesuïta de cap el 1630 Sebastià Carreño - que deixà manuscrit -no li volgueren imprimir les altes jerarquies de l'orde? - el Aparato de la elocuencia y lenguaje Español (184), apologia de la nova escola barroca. Per altre cantó, la postura "oficial" de rebuig la trobem exemplificada a la Rhetorica Christiana o idea de los que dessean predicar con espíritu y fruto de las almas .... (185) del també jesuïta Juan Baptista Escardo, publicada a Mallorca el 1647. La Rhetorica Christiana conté condemnes explícites contra els crítics: " en lo que toca al estilo, que llaman crítico y culto, querria que leyessen sus aficionados, a los Santos Doctores de la Iglesia, y verán quan con-

denado le tienen, para tratar materias tan graves, -
quales son, las de nuestra fe " (186). Escardo, natural
de Mallorca, lector de Retòrica a Saragossa, predica -
dor expert de Quaresmes - ell mateix confessa que por -
ta 30 anys predicant-ne (187) - propugna una predica -
ció per a "pescar almas" (188) amb estil "provechoso, y
agradable a' gustos santos: que a los que no lo son, -
no es prudencia buscar como darles gusto" (189) i sen -
se artificis sobrers: "sea buena la materia que se eli -
ge, sea claro el modo con que se trata, y sea tan doc -
ta, y erudita como quisieren con la devida moderacion;
que muy bien se pueden hermanar estas dos cosas, alte -
za de doctrina, con llaneza de estilo" (190).

.....
El llatí, per a Escardo, ja no és dominat pels oradors
per això escriu la Rhetorica Christiana en castellà, -
llengua que comença a adquirir la universalitat de la
llatina: "la mayor facilidad que trae consigo esta len -
gua, que tan entendida es ya de otras naciones" (191).

De tota manera, la lluita contra la retòrica barroca -
és per causa de dificultar la labor d'apostolat, però
no passa així amb les arts plàstiques, els espectacles
i la poètica, al barroquisme dels quals els jesuïtes
donen llum verda per tal d'atreure més públic. Tot ple -
gat configura una sanció només a mitges i és normal -
que es lligui barroquisme i jesuïtisme en aquest segle
en què els jesuïtes gaudeixen de gran prestigi, mar -

quen la pauta cultural a seguir (192) i abonen com a -
atractives certes manifestacions preciosistes.

L'adopció de l'estil crític o, simplement, l'adopció -
d'un estil culte volia dir gairebé sempre la del caste
llà, llengua considerada idònia per a aquest tipus -
d'expressió. Els jesuïtes l'empraven en totes aquelles
activitats que, d'alguna manera, eren "de lluïment"; -
però podien preferir el català quan es buscava decidi
dament el profit de les ànimes, com passa en la traduc
ció del Contemptus mundi de Pere Gil (193).

Però l'ensenyament impartit als col·legis de la Com -
panyia - recordem Lleida i Perpinyà i altres testimo -
nis, com la traducció en català del rector de Rocafort
de la Suma de Temps, y altres rudiments de la Gramati -
ca del Licenciado de Vallés (194) que s'ensenyava a -
les aules dels jesuïtes, segons consta a l'obra - i -
els sermons solemnes eren feu del castellà. És clar -
que hi hagué excepcions, que es lliguen a una cronolo
gia molt determinada. Probablement, durant el període
comprès entre 1637 i 1645, anys postconciliars i d'an
nexió encara recent a França, pronunciaren més sermons
en català que en cap altre moment del segle, segons de
duïm dels que hem pogut llegir o en tenim referència.
Així els de Jaume Puig, un el 1642 (195) i dos el 1643
(196), i els d'Honorat Riu, dos el 1643 (196 bis) es feren
en català. És simptomàtic que aquest darrer n'hagués -
pronunciat un en castellà a l'església del Pi de Barce

lona (197) per la Quaresma de 1630. De fet, aquest moment màxim de catalanitat en els sermons afecta tot el clergat, no solament els jesuïtes. Passats aquests anys, i amb el retorn a l'obediència al rei d'Espanya, el català desapareix pràcticament del tot de les troques solemnes i l'estil barroc s'imposa, -com en són exemples la Oracion funeral en las exequias de la serenissima reyna Maria Luisa del jesuïta Montserrate Mora y de Xammar (198) i els sermons que Antoni Rius predica a Barcelona i a Vic (199) - o que els alumnes del col·legi de Cordelles facin gala de virtuosisme amb composicions llatines, com la Februa pudicissimae Virginis .... de Michaelis Berenguer et Areny (200) o amb alternança llatí-castellà, com el Arctissimum Dei cum humano genere foedus de Michael Yañes et Jover (201).

L'exclusió del català en aquestes manifestacions cultes era realitzada pels jesuïtes del país. Els cognoms dels citats ho il·lustren de sobres.

D'altra banda consta que, contra el que es podia esperar, a penes no hi hagué depuracions al col·legi de Barcelona, després de la capitulació de la ciutat el 1652 (202). Bona mostra d'això la dona la relació corresponent al 1655 en la qual tots els rectors dels jesuïtes de Catalunya, llevat del de Vic que ho era el gandienc Dídac Navarro, eren catalans i també ho eren tots els altres pares dels col·legis de Cata

lunya i la majoria dels jesuïtes estudiants i coadjutors (203). A la corresponent al 1658 passa el mateix: la gran majoria de jesuïtes són catalans i d'entre els rectors només el de Lleida no ho és (204).

Pel que fa a les terres dels Comtats, a la Catalunya que pel Tractat dels Pirineus (1659) esdevingué francesa, la Companyia es comportà com un agent activíssim de descatalanització. En efecte, Lluís XIV comptà amb la valuosa col.laboració dels jesuïtes de Tolosa per aconseguir l'assimilació idiomàtica que pretenia.

En matèria d'ensenyament ho tenien fàcil: des del 1662 ostentaven l'exclusiva de qualsevol docència de disciplina humanística, fins i tot en privat, i la resistència que alguns jesuïtes rossellonesos oposaren, com J.A. Descamps, s'anà esllanguint ràpidament esclafada per la brutalitat amb què la substitució lingüística fou imposada en pocs anys. El dramàtic i inútil intent de Descamps de conservar la llengua catalana en certes parcel·les de la vida cultural i espiritual de les quals la Companyia n'era responsable és il.lustratiu de la força abassegadora de la francesització: Des camps demana, el 1661, jesuïtes catalans per a confessar, predicar i ensenyar la gramàtica llatina, seguint la gramàtica de J. Torrella; el 1662 ja només els demana per als ministeris espirituals, perquè la gramàtica ja s'ensenyava en francès i, finalment, el 1663 Des

campes renuncia a tota ajuda de Catalunya (205).

Els dominicans

L'orde dominicà o de predicadors és un orde antic. Fou introduït a Catalunya pels volts del 1220 per Miquel de Fabra, que fundà el convent de Barcelona. Al llarg d'aquest segle, Lleida, Perpinyà, Girona, Tarragona, la Seu i Puigcerdà comptaren amb convents, així com Palma de Mallorca i València. Tots ells s'inclogueren dins la província d'Aragó el 1301, província que, al segle XVII, tenia 63 convents de frares i 11 de monges. (206).

Els dominicans jugaren un fort paper dins la història de l'Església. Un exemple clar és el del seu lligament amb la creació i l'actuació del Tribunal de la Inquisició, per a defensar la Fe catòlica, que bisbes dominics organitzaren i impulsaren.

Des del punt de vista filosòfic, els dominicans foren divulgadors del tomisme als propis convents, a les catedrals i a les Universitats. Els seus estudis generals, que gaudien de gran anomenada, estaven escampats per Europa; un d'ells, el de Montpeller, era freqüentat pels dominics de la província d'Aragó.

A Catalunya, el primer centre d'ensenyament teològic fou el convent de Sta. Caterina de Barcelona, centre

de gran irradiació intel·lectual i cívica, com ho testimonien els Annals que ens n'han pervingut.

Aquests Annals del Convent de S. Catharina V. y M. de Barcelona o Lumen domus (207) segueixen amb més o menys prolixitat, segons el cronista de torn, les vicissituds del convent des de la seva fundació, el 1219, fins al 1802. La relació ocupa tres gruixuts volums manuscrits de diversos autors, ordenats i addicionats, com consta al seu començament, per Pere Màrtir Anglès, O.P., el 1743.

A través del Lumen domus sabem que els priors del convent de Sta. Caterina foren catalans i també que el convent i els seus frares eren realment una institució important no sols en la vida de la gran ciutat, sinó del Principat sencer. Així ho intuïm a través de certes dades que el consagren en quelcom més que un lloc d'oració: l'envergadura de les festes que organitzaren amb motius diversos, com les que festejaren l'arribada de la relíquia de St. Tomàs que mobilitzaren pràcticament a tota la ciutat (208), o l'abundor de cavallers i persones principals -sovint emmortallats amb l'hàbit de St. Domènec- que consen en el cens del cementiri del convent (209), o el fet que funcionés durant anys com un veritable centre mèdic, com es desprèn del Memorial que feu el convent en resposta a la denúncia del Col·legi de Boticaris el 1679

(210), ens presenten una institució plurivalent capaç d'aglutinar els esforços diversos que empenyien la vida del país.

I és que els dominicans de Sta. Caterina foren gent atenta a aquesta vida. Un d'ells Gaspar Vicens, que el 1633 n'era el prior, va escriure tres gruixuts toms de "cosas varias y notables" (211) que és una miscel·lània político-religiosa de fets que l'autor considera que s'han de recordar, entre els quals hi inclou els tres famosos memorials a favor de la predicació en llengua catalana i en llengua castellana de Cisteller, Gómez Adrín i l'arquebisbe de Tarragona.

Es natural que aquesta qüestió fos considerada d'interès pel prior de Sta. Caterina, perquè els dominicans eren, dels ordes religiosos, els que més podien sentir-se afectats per les decisions del Concili Provincial: orde dedicat a la predicació, cosa que la féu viatjar en terres d'ultramar - on no pocs dels seus membres sofriren martiri, com llegim als Anales ...de Pere Vidal (212) - quan exercien en terres catalanes no podien sostreure's al tema de la llengua que es plantejava en els termes ja coneguts d'opció entenedora-llengua catalana versus opció de prestigi-llengua castellana.

I això ho diem després d'haver observat l'ús lingüís-

tic en una pila de sermons manuscrits de l'orde de predicadors que conserva la Biblioteca Universitària de Barcelona (213). Aquests sermonaris, que contenen sermons de Quaresma, d'Advent o de festivitats diverses - predicats a les catedrals, als propis convents o a les esglésies de ciutats i pobles, junt amb certs desavantatges respecte als sermons impresos, -com ara el fet que sovint no consti el nom del predicador i el lloc i la data exactes de predicació- tenen l'interès de fornir-nos d'exemplars "de segona línia" que ens assabentem del que succeí a les troncs catalanes del XVII - quan no eren ocupades per les grans patums de l'oratória. Ens diuen, a més, quina era la llengua triada - quan no estava condicionada al neguit de la lletra impresa.

En efecte, a través d'aquests textos (només hem triat els que precisen almenys lloc i data de predicació) - arribem a les conclusions següents sobre el comportament lingüístic dels predicadors dominicans que predicaren a la Catalunya del XVII:

1. l'ús del castellà anava lligat a la solemnitat i la categoria que s'atribuïa a l'acte religiós. Es per això que el percentatge de sermons predicats en castellà a les catedrals -marc òbviament solemne- és quatre vegades més gran que els predicats en català, durant un període de temps - que va des del 1605 al 1658 (214).

2. Les esglésies principals de les ciutats -sobre tot les de Barcelona, com Sta. Maria del Pi, la de St. Pere o la de Montsió- intentaven posar-se "a l'altura" i adoptaven el castellà quan podien, per una actitud mimètica que ja comenta Cisteller (215).
3. Als convents de l'orde de predicadors es predicava en català i en castellà. En aquests manuscrits, els sermons en castellà gairebé doblen els escrits en llengua catalana i els convents on més s'utilitzà el castellà -entre 1609 i 1661- foren el de Sta. Caterina de Barcelona (216), el de Perpinyà (217) i el de Girona (218). En canvi sembla que no succeí el mateix en el de Vic, on només hem trobat sermons catalans (219).
4. A les esglésies de les petites ciutats i dels pobles, com ara Guimerà, Llinàs, La Pobla, Tàrragona, Tremp, Agramunt....., se solia predicar en català, si bé no són inexistents els sermons en castellà: els anys 1668 i 1669 i 1670 es predicaren sermons en castellà a Perelada, la Pobla, Caldes i Calvet, sermons que apareixen en el Ms. 1085 de la B.U.B. (220) juntament amb d'altres de catalans predicats entre 1651 i 1664, cosa que fa pensar en una progressiva castellanització a mesura que avançava el

segle.

Sobre el lligam llengua utilitzada-any de predicació podem dir el següent:

1. Pel que fa a les catedrals, els sermons solen produir-se en català o en castellà al llarg del segle, si bé el període on predominen els sermons en llengua castellana és el que va de finals del XVI a principis dels anys 30 (és simptomàtic que l'únic sermó en català predicat a la catedral de Barcelona que consta en els manuscrits indicats és de l'any 1636)(221) i també l'és la dècada dels 50, (222)

2. Pel que fa als convents dominicans, castellà i català solen alternar amb facilitat i de l'examen dels anys de predicació no podem deduir-ne altra cosa que la receptivitat bilingüe que mostrava tenir l'orde en tot moment.

3. Quant a les esglésies de poblacions petites, ja hem assenyalat abans els indicis de castellanització creixent al llarg del segle.

En alguns casos, sembla que el predicador no pugui - sostreure's al delit de predicar en castellà, fins i tot en aquells llocs on l'auditori versemblantment no el comprenia. Hi ha un manuscrit que il·lustra aquest fet (223): les Quaresmes predicades entre 1629 i 1641 per Pere Vives a Ponç, Torà, Sampedor, Sol, Sanahuja, Caldes, Mollerussa, Vilanova de Bellpuig, Solsona i -

Verdú, els sermons de les quals, en català, van precedits d'un comentari en castellà més o menys llarg sobre alguna cita evangèlica en llatí. S'estableix, doncs, una gradació: llatí per a la paraula sagrada, castellà per al comentari i les referències retòriques i català per a la prèdica pròpiament dita.

En altres ocasions, encara que mínimes, l'ús del castellà sembla lligat a circumstàncies polítiques concretes de signe desfavorable per al país. Potser no es pot considerar del tot significatiu que a la catedral de Tarragona, l'any 1653, es prediqui en castellà en acció de gràcies per la rendició de Barcelona a les tropes de Felip IV (224), però sí que s'hi pot considerar el predicat a Solsona el 1655, el cap de 18 dies de la rendició d'aquesta ciutat, amb paraules de veritable "mea culpa" al rei d'Espanya: "esperamos el perdon del Rey del cielo, Assi aquel que por todos va a pedir perdon al hijo NrO. Padre y Rey Natural el Felipe el Grande de los yerros y culpas cometidas contra su Magestad . . . ." (225), perquè a Solsona se solia predicar en català - en aquest mateix manuscrit del dominicà Servent Fitor hi ha dos sermons més del 1654 catalans - ja que era una d'aquelles petites ciutats on, segons paraules de Cisteller, "si ven algun castellano es por milagro" (226).

Aquests dominicans que predicaven en castellà no eren

forçosament forasters. Noms com Servent Fitor, Regi -
nald Poch, Crisòstom Bonamich o Peire Vives, entre els
predicadors en aquesta llengua, testimonien un cop més
l'atracció que per als catalans exercia la llengua cas-
tellana, fins i tot quan feien gala de la seva catala-
nitat (227).

Un d'ells, Reginald Poch, autor de Vida y milagros de
San Galderique (228) explica en el pròleg d'aquest lli-
bre per què l'ha escrit en castellà: "Catalan soy, y -
de tal me precio que si escribo en Castellano es por -
que es mas estendida la lengua, y desseo se estienda -
la devoción destes Santos". No sabem si aquest pragma-
tisme que li fa preferir la llengua castellana per ex-
plicar la vida del sant també l'aplica als sermons. En
tot cas, Poch que escrigué la Vida esmentada per "enco-
nar a los niños de la escuela despues de aver passado
el Fray Anselmo Tormeda, con la devocion destes San -
tos" (229) era un dominicà important a Perpinyà, cate-
dràtic de Teologia a la seva Universitat, estudiós -
d'Aristòtil i predicador de Quaresmes i sermons solem-
nes, que utilitza el català quan el text té el caire -
de popular -així ho fa, per exemple, als Goigs del glo-
rios llaurador San Galderich (230) inclosos dins l'o -
bra- però empra el castellà en tota altra ocasió, mal-
grat ser conscient de no dominar aquesta llengua: "si
el lenguaje no es tan propio, y casto como el que ha -
blen los senadores de Toledo, ni tan fecundo como el -

de los Predicadores de Andaluzia, el autor no es Toledo, ni Andaluz, sino Catalan, y que porventura todos los Castellanos, y Andaluzes juntos, no sabran hablar otro tanto ni con tanta propiedad en Catalan, como el ha hablado aqui en Castellano" (231).

En aquesta situació no es fa estranya la lamentació de l'anònim autor de les plàtiques del Sm. Rosari (232), que escriu el 1626: "en llengua Cathalana los he volgut escriure llastimantme de veurerla tant de sestimada que fins a nostres mateixos Cathalans se de dignan de parlarla y escriurer en ella..."

Els llibres sobre vides i miracles dels sants foren conreats pels dominics catalans que els escrigueren en català o en castellà. D'aquests llibres se'n feren reedicions senceres o fragmentades al llarg del segle i també traduccions a l'altra llengua que l'escripta originàriament. El Flos Sanctorum d'Antoni Vicens Domenech, publicat el 1630 en llengua castellana (233) donà lloc a imprèssions parcel·lades en castellà: Historia de la vida y martirio de San Genaro, Paulino, Iusto y Scicio Catalanes del Empurdan, cuyos sagrados cuerpos tiene con mucha veneración la Iglesia Cathedral de Gerona que inclou uns "goigs" en català (234) l'any 1645, i en català: Vida del glorios S. Segimon martyr y Rey de Borgunya (235) del 1648, i lo Pagès Sant del Vallés Gloriosissim Martyr i ditxós Cathalà Sant Madí. Sa vida, miracles y Martyri (235 bis)

Igualment, el Llibre dels Miracles de Nostra Senyora del Roser de Geroni Taix, imprès primer en llengua castellana, fou publicat en català pel propi autor l'any 1592 (236) Taix justifica l'ús de la llengua castellana per pressions externes i l'ús de la llengua catalana per exigència moral: "perque la primera vegada que ara a sis anys se empremta perque axi me ho manaren, lo fiu en llengua castellana, y ara novament haventlo corregit y affegit la segona part dels miracles y taula de tot lo llibre y algunes altres coses tambe se es empremtat axi affegit en Valencia en lengua Castellana y essent jo natural Catala parexia que feya injuria als meus Catalans y a la mia llengua he volgut pendre aquest treball de ferlo en llengua Catalana, y posarhi no solament lo que he posat en la darrera impressió Castellana, per affegiri moltes altres coses ...." (237)

El llibre de Taix es reedità al llarg del XVII. Pel que he vist, hi hagué edicions a Barcelona el 1642, 1649, 1677 i 1685, totes en català. Aguiló en cita una del 1643 (238).

També en català escrigué Fr. Vicens Ferrer, dominicà barceloní, la Historia de la vida, excellencia y mort del Angelich Doctor de la Iglesia S. Tomas de Aquino de la Orde de Predicadors (239)

Hi ha encara altres tipus de llibres de pietat. Per exemple, llibres d'oració com el Manual dels devots de Nra. Senyora del Roser de Fr. Ramon Ribes, citat per Aguiló (240) o el curiós Preguntes, y respostes de la Doctrina Christiana ab molt copiosa explicacio a tota ella d'Alonso Maldonado (241) escrit en forma de diàleg entre el deixeble (D) i el mestre (M), que mereix l'aprovació del canonge Montserrat Parareda amb els termes següents: "he ab atencio llegit, les preguntes, y respostes de la Doctrina Christiana en nostre llenguatge Català escrites, que estamparles resultara gloria a Deu; y profit a les animes, puix estàn ab estil breu, clar, y facil" (242). El diàleg realment resulta entenedor i propugna l'adopció de mitjans idonis (utilització de llenguatge planer, rebuig del llatí si no es pot comprendre....) de cara a l'aprenentatge dels dogmes de la Fe (243).

De més pretensions són les obres de Joan Thomas de Rocaberti Alimento espiritual (244) i Theologia mistica (245), escrites el 1668 i 1669 respectivament. En aquesta última, l'autor adverteix al lector amb unes paraules de disculpa del castellà utilitzat que ens recorden les de Poch: "ya veo que con esto me expongo a la censura comun por ser llenos de mil yerros, yà de la impression, por no haverla podido asistir, por razon de mi officio, y ausencias forçosas del, yà del lenguaje muy poco limado, y culto, por ser de mi nación

Catalan y los Impresores, y correctores que ha tenido
assimismo (246)

En definitiva, el comportament lingüístic dels dominicans no s'escapà de la diglòssia general que afectava les capes cultes del país. Tot i que des del convent de Sta. Caterina se seguia el pols de la ciutat i es repremia aquells dominicans sospitosos de ser anticatalans -com ho prova la carta que el prior Dídac Carli adreça a Antoni de Lorea, el qual en un llibre titllà de "rebels" als catalans i "rebel" a Catalunya (247) - a l'hora de triar la llengua pública s'optava pel castellà quan hom volia lluir-se o aparentar cultura -tot i que s'era conscient de no dominar aquesta llengua- i el català es deixava pels casos en què es perseguís la comprensió dels lectors o de l'auditori.

Carmelites descalços

La història dels carmelites descalços a Catalunya arrenca de finals de 1585, amb l'arribada del P. Joan de Jesús (Roca), natural de Sanahuja, però profès a Pastrana, per establir-hi l'orde reformat (248). Ben aviat, el 1586, es funda el convent de Barcelona, al qual seguiran els convents de Mataró i Tàrrrega (1588), Perpinyà i Lleida (1589), Tortosa (1590) i Girona (1591). La distribució d'aquests 7 primers convents en terres catalanes explica la supremacia del Principat dins

l'anomenada "Província carmelita de St. Josep de la Corona d'Aragó", fundada el 18 de juny de 1588, que, segons sembla, tenia uns límits més extensos que els del Principat, tot i que aquests no es poden precisar per manca de documents pertinents, com ho serien les actes dels capítols generals de l'època malauradament inexistents (249).

Aquest pes específic del sector català damunt els altres fou probablement la causa de l'intent de secessió dels convents de Catalunya respecte als de més enllà del Principat, el 1600, secessió que prosperà uns quants anys, amb entrebancs i que es liquidà definitivament en un capítol general del 1610, on s'acordà que la Província de St. Josep aplegaria els convents de Catalunya, Aragó i València. Aquesta situació perdurà fins al 1685, any que els carmelites catalans es deslligaren dels aragonesos i valencians. D'aquesta darrera data fins al 1835, la Província de St. Josep fou exclusivament catalana (250).

Hi hagué algun altre intent esdevingut en aquest trasbalsat inici del segle XVII - que palesa aquest desig d'autonomia de la Província, aquest cop enfront del generalat exercit des de Castella: era l'any 1603 que el provincial Joan de Jesús reuní els prelatats catalans al convent de Barcelona, per tal de decidir la seva intervenció en les missions al marge del que fes la Pro-

víncia de Castella. El projecte era d'integrar-se a la Congregació d'Itàlia a través d'una negociació directa de la Província de St. Josep amb el Papa. No cal dir - que això no fou ben vist per part dels castellans, que desterraren Joan de Jesús al Convent de Saragossa, que aleshores pertanyia a Castella, durant 10 anys (251).

Malgrat el fracàs més o menys immediat de cada temptativa autogestionària, els carmelites catalans, si més no, continuaren ostentant el poder en el si de la Província. En efecte, durant aquells 75 anys (1610-1685)- d'organització conjunta de valencians, aragonesos i catalans, foren aquests últims els qui accediren, gairebé exclusivament, al càrrec de provincial i el sistema rotatiu que s'estilava en aquests casos no tingué vi - gència per a la Província de St. Josep.

Pel que fa al personal que habitava en aquests convents no es pot parlar d'unes característiques fixes des de l'establiment de l'orde fins a finals del XVII. Dels carmelites que convisqueren amb Joan de Jesús, el provincial que adoptà algunes mesures per preservar la ca talanitat de la Província, n'hi havia una tercera part de forasters, (17 de 51) si ens atenim al recompte de professions que fa entre 1580 i 1600 Gabriel de la Creu (252); però, a mesura que passen els anys aquest percentatge disminueix i s'estabilitza a la ratlla d'un 7,5 per cent (253). Aquest percentatge global del

7,5 per cent desglossat per cadascuna de les desenes del segle XVII ens dóna diferències mínimes poc significatives.

Si ens fixem en la relació que el carmelita Segimon de l'Esperit Sant fa el 1689 (254) dels religiosos carmelites morts als convents de Catalunya, des del 1640 fins a aquella data, només 16 dels 158 religiosos eren forasters, la majoria dels quals aragonesos i francesos: els convents de Lleida i Tortosa són, segons aquest cens, els més afectats per aquesta presència (255).

Les estadístiques, doncs, ens donen una presència escassa - mai superior al 10 per cent - de carmelites forasters residint als convents catalans al llarg del segle XVII; mentre que és molt més forta a finals del segle XVI.

Aquesta incidència dels carmelites forasters durant els primers quinze anys d'existència de l'orde al nostre país provocà els problemes derivats de la incomprensió de la llengua que ells portaven. Per exemple, el pare Dídac de la Pau explica sobre els primers anys de funcionament del noviciat de Mataró (fundat el 1588): " no avia entre nosotros sacerdotes confesores, sino eramos el Pe. Prior y yo, y como el Padre Prior era entrangero, apenas avia quien le entendies-

se" (256). El P. Prior a qui fa referència era l'andalusí Pedro del Carmelo.

Precisament a Mataró, els carmelites descalços es feren populars perquè ensenyaven la doctrina als nens - pel carrer. Cal pensar que ho feren en català, perquè, si no, difícilment es podia ponderar l'eficàcia de la seva acció en la forma entusiasta en què ho escrigueren: "Começose a enseñar la doctrina Xtiana. a los muchachos por las calles, y ellos la enseñavan a sus Padres en sus casas, de suerte q. en poco tiempo Pdres y hijos supieron muy bien las obligaciones que tiene un xtiano (257).

.....

Nò devia passar el mateix en la predicació. D'una banda, els carmelites forasters es feien sentir en castellà, encara que els calgués obtenir llicència del bisbe. Així succeí a Tortosa: el 18 de novembre de 1593 el bisbe autoritzà Joan de la Creu, natural de Castella, a predicar en castellà; el 5 de gener de 1595 es donà l'autorització a Francisco de San Alberto, ja - que "desconoce el idioma natural", i el 20 d'octubre de 1597 al portuguès Luís de San José (258). De l'altra, alguns carmelites catalans s'havien deixat seduir també per la llengua de moda. Per això, el Definitori del Capítol Provincial celebrat a Mataró el 28 d'octubre de 1598 votà el decret següent: "Que los predicadores catalanes prediquen en su propia lengua para -

que se consiga el fruto de las almas que se espera de sus sermones" (259)

Segimon de l'Esperit Sant comenta (260) la poca cura amb què els carmelites s'aprestaren a complir el decret del Definitori, ja que l'any 1601 el tema de la llengua de la predicació surt en un dels 4 preceptes formals dels pares provincials respecte a la Província: " El 4 precepto era para todos los Predicadores catalanes, para q. en los lugares fuera de las Ciudades predicaran en Catalan; y no de otra manera, sin particular licencia del P. Provincial. Ya desto se avia hecho un Acta en el Capº Provincial inmediato de 1598 y con todo no devia ponerse en execucion con la puntualidad devida, y assi atendiendo a la mayor gloria de Dios y provecho de las almas se puso en esto un precepto (261).

Com que el precepte defensa la predicació en català als pobles i petits nuclis rurals sempre que el predicador sigui català -i, encara, pot obtenir llicència del Provincial per fer-ho en castellà- el seu abast és força esquivit. Qualsevol d'aquests aragonesos i navarresos que varen morir pels convents de Tarragona o de Lleida i tots els altres, molts més, que hi circularen, podien predicar arreu com volguessin: cap església els era vedada per fer les seves prèdiques en castellà. D'altra banda, els predicadors catalans podien

predicar en castellà a les ciutats. Als pobles, no; -
però també ho podien fer si el Provincial els ho per-
metia....(262).

La mesura de què parlem es va prendre perquè "la gen-
te comun no entendia bien el Castellano, y oian y -
atendian con mas gusto a su lengua materna" (263).

A la visita pastoral que el Provincial Joan de Jesús
-aquell que volgué desvincular-se de les directrius -
prescrites des de Castella-féu a Tortosa l'any 1601,
insisteix en la utilització de la llengua catalana en
els sermons fets fora ciutat, però també hi ha un al-
tre advertiment interessant en un intent d'aturar la
substitució de la llengua catalana per la castella-
na: "Por quanto por el Diffinitorio desta Provincia -
esta mandado, q. todos los Catalanes en los conbentos
hablen siempre regularmente en catalan unos con otros
aunq. hablen con frailes castellanos (...) Yo por la
autoridad de mi officio y del dicho deffinitorio man-
do a todos los dichos Religiosos catalanes en virtud
de santa obediencia y so pena de una disciplina o pan
y agua cada vez q. uno hiziere lo contrario, q. en ca-
sa unos con otros hablen en catalan regularmente (263 bis)

Al Definitori reunit el 13 de juliol de 1601 es deia:

"..mandamos a todos los religiosos conventuales de -
nuestra provincia y naturales della que hablen regular

mente en su lenguaje catalan con los religiosos. Pero a los padres predicadores catalanes les mandamos en virtud del Espiritu Santo, de santa obediencia y baxo precepto formal que en los lugares fuera de las ciudades prediquen en catalan y no de otra manera sin particular licencia del P. Provincial." (264)

Pel que fa a l'ús lingüístic en els documents oficials dels religiosos, com ara les actes de professions o les visites dels Provincials a les comunitats, s'observa una catalanització notable dins un període de temps molt concret: els anys de la guerra dels Segadors i de domini francès sobre el Principat. En aquests anys, la llengua utilitzada a les professions i a les visites és el català, mentre que als anys immediatament anteriors i posteriors s'empra el castellà. A les professions fetes al convent de Barcelona, l'aparició de la llengua catalana s'escau el 15 de setembre de 1641 i continua fins al 1655 (la primera professió que s'ha trobat en castellà és del juny de 1656). Les visites oficials al convent de Mataró es relacionen en català des del 1642 fins al 1653, mentre que al febrer de 1654 apareixen ja en castellà. Les visites oficials fetes al convent de Barcelona són en català del juliol de 1642 al juliol de 1652, mentre que fins al 7 de maig de 1641 apareixen en castellà, llengua que torna a ser l'habitual a partir de l'agost de 1655. El període més catalanitzat, doncs,

és la dècada dels 40 i primers anys 50; i el fet pot atribuir-se à l'aïllament real que els convents catalans sofriren respecte als altres convents de la Corona d'Aragó durant els anys de guerra contra les tropes de Felip IV. Quan, de mica en mica, les ciutats van anar capitulant per tornar a prestar obediència al rei d'Espanya, l'ús oficial del castellà per part dels carmelites era una mostramés del desenllaç del conflicte i de la repressió subsegüent (265).

Aquests anys de màxima catalanització són justament els anys que Josep de Jesús Maria, el famós pare Pont, carmelita catalanista i francòfil " desde la primera" (266), com diu ell, es veia sol·licitat per predicar Quaresmes i sermons circumstancials, naturalment en català, a les trones més acreditades de Barcelona (267).

Malgrat tot, Josep de Jesús Maria no és esmentat als Anales de los Carmelitas Descalços de la Provincia de San Josef en el Principado de Cathaluña (268), escrit per Joan de San Josep (1642-1718)- natural de Tortosa autor de l'Epítome del Tesoro de la lengua Castellana traductor del castellà de les obres d'Antoni de San Matias, segons explica Gabriel de la Creu, -tot i que el llibre esbossa les figures dels carmelites notables, dels quals ens dóna una notícia ensucrada i plena de tòpics sobre la seva personalitat i vida; només

en ocasions comptades hi ha anècdotes que configuren un perfil humà realment diferenciador.

Pel que fa a la llengua que utilitzaren aquests carmelites famosos, escriptors o predicadors, de poca cosa en poden servir els Anales: mai no s'explicita la llengua en què es pronunciaren els sermons i, quan s'esmenten els títols de les obres escrites pels carmelites catalans, aquests són sempre en castellà -no més en algun cas hi ha la remarca "escrita en latín". Atenint-nos a aquestes referències, hauríem de concloure que els carmelites no utilitzaren mai el català; però això no és cert, almenys en algun cas. Per exemple, l'obra manuscrita d'Antoni de San Matias, originalment en català, encara que traduïda en castellà anys després "para mas dilatado fruto" (269) sota el títol de Crepusculos del Lucero del Espiritu Santo que manifiesta en sus esplendores, grados y minutos, segurament en vistes a una possible publicació que no es va arribar a fer. O: la quaresma que Dionís de la Creu predicà en català a Girona, l'any 1650 (270):

Això no es detalla als Anales, malgrat que a Dionís de la Creu s'hi destini una extensa ressenya, de la qual n'extractem les dades següents: nascut a Balaguer, el 1593, estudiant a la Universitat de Lleida, fou prior de Tarragona per dues vegades i de Barcelona per

quatre. El 1630 predicà al convent de Barcelona, davant de Doña María Luisa, reina d'Hongria i germana de Felip IV. Sembla que la reina en quedà tan satisfeta que "le prometio mediar con su Hermano para que le honrrasse a el, y a su Religion, dandole el primer Obispado que vacasse en la Corona de Aragon" (271). Amb una bona prèdica es podia obtenir un bisbat! En aquesta ocasió, Dionís de la Creu devia utilitzar el castellà, cosa que feia amb propietat, igual que el llatí, però en altres, com ens consta la Quaresma de 1650, emprava el català.

Segimon de l'Esperit Sant cita d'ell set toms d'uns Apuntamientos para todos los sermones de Quaresma, sacados de Stos. ï de diferentes Autores, obra que també cita Gabriel de la Creu (272). No sabem en quin llengua foren pronunciats aquests sermons: el fet que el títol estigui en castellà no és una garantia suficient.

Tampoc no sabem en quina llengua predicà les Quaresmes a la catedral de Barcelona i a la parròquia del Pi (273) el carmelita Francesc de San Josep (Sala) († 1693) ni tampoc Francesc de la Verge (Tresserres) († 1671 a Mataró) de qui Joan de San Josep diu que "muchos predicadores de los mayores que florecian en Barcelona, acudian a el, para los asuntos mas exquisi

sitos, y hallavan quanto desseavan" (274), el qual -
deixà escrits 20 toms de sermons, entre els quals -
"De sermones fúnebres" i "De Cuaresmas continuas y -
duplicadas" (275).

Malgrat tótes aquestes incògnites, hi ha una qüestió
força clara: els carmelites solien escriure en caste
llà tot allò que s'havia de publicar, i així assegu
raven aquest abast més ampli de què parlen els prò -
legs de moltes obres.

Precisament per això creiem que no podem assegurar -
del tot la llengua que triaren en celebrar certes -
efemèrides amb solemnitats públiques extraordinàries,
com ho feren per la beatificació de S. Teresa de Je
sús, l'any 1614 (276). Si mirem la publicació que -
conté la relació de totes les festes (actes religio
sos, certàmens poètics...) deduiríem que fou el cas
tellà la llengua escollida. I no és inversemblant -
pensar que fou així realment, no cal insistir en el
prestigi de què gaudia aquesta llengua i com era -
triada per a "altes" ocasions.

Però, almenys en aquest cas, l'opció lingüística no
fou tan monolítica: deixant de banda el certamen poè
tic, del qual parlarem en el capítol corresponent, i
limitant-nos a examinar els sermons pronunciats (8 a

Barcelona, 1 a Tarragona i 1 a Girona) per carmelites, dominics, jesuïtes, minorites, franciscans, jeronis i clergat seculat, trobarem que un d'ells, predicat a Girona pel canonge Jeroni Puigvert, tot i aparèixer en castellà -igual que tots els altres- fou predicat en català: " Aunque este sermon se escribe en lengua Castellano, se predicò en lenguaje Catalan. La razon de lo postrero es, porque como el fin del Predicador sea la conversion, y aprovechamiento de las almas, no de una, o otra, sino de todas, porque como dize San Pablo(...)se havia de predicar en lenguaje para todos intellegible, porque como al Sermon acudan todo genero de gentes, hase de predicar en estilo, y lenguaje, que todos lo entiendan; que a este fin dio Christo nuestro bien a los Apostoles don de lenguas, para que todos los del mundo los entendiessen. Y como cada qual entienda mejor la natural, y materna, por averla mamado con la leche, que la estrangera y peregrina, aunque con diligencia se aprenda: por esso fue conveniente predicar en lenguaje Catalan, donde todos los oyentes eran Catalanes. "I continua que si s'escriu en castellà "es, porque aviendose de imprimir, y correr por diferentes Reynos y Provincias, era razon que su lenguaje fuera mas comun y corriente para todos" - (277). Les raons són sempre les mateixes, però el que volem remarcar, un cop més, és el canvi de llengua en vistes a la publicació. Es clar que el protagonista -

d'aquest fet fou un canonge, i l'actitud del clergat secular fou més "nacional" que la del regular, en general. Per això, potser, justifica el canvi de llengua. Però tot amb tot no podem estar-nos de preguntar què succeí realment amb els altres sermons: - es predicaren tots ells en castellà, tal com foren publicats; o bé alguns o tots foren predicats en català i els autors s'oblidaren de donar explicacions als lectors?

Malauradament, són qüestions a les quals no podem respondre.

Si haguéssim de treure algunes conclusions sobre el comportament lingüístic dels carmelites, diríem que aquests participaren de l'actitud diglòssica general, per bé que en èpoques determinades s'apuntaren a l'opció de defensa de la pròpia llengua: així passà als inicis del XVII, quan la influència del personal foraster serví de revulsiu a provincials com Joan de Jesús, i més tard, entre 1640 i 1650, propiciat pels esdeveniments polítics.

Agustins

Les notícies que tenim sobre la implantació dels monjos agustins a Catalunya provenen sobretot d'una font:

el Compendio historial, de los hermitanos de nuestro padre San Agustin, del Principado de Cataluña de Joseph Massot (278). El llibre deixa constància de - les fundacions i vicissituds per què passà l'orde, - així com dels religiosos que s'hi distingiren, des - de l'any 394 fins al 1699.

Una referència de l'any 1315 que testimonia l'antiguitat d'arrelament de l'orde a Barcelona explica com el bisbe d'aquesta ciutat donà llicència al prior i als religiosos del convent de Sant Agustí de Barcelona - per predicar i confessar a les parròquies de la diòcesi (279).

No hi ha cap al·lusió sobre la identitat d'aquests - agustins que podien predicar i confessar, però cal - pensar que eren catalans i així mateix que s'adreçaren a un feligresat català.

El conflicte motivat per l'adveniment de forasters - que venien amb una llengua pròpia no es produirà fins dos segles i mig després.

En efecte, el 1569 entraren al convent de Barcelona - 50 religiosos forasters conduïts pel pare reformador Rodrigo de Solís, prior del convent de Sevilla (280). Això comportà, entre altres coses, la substitució del

prior del convent de Barcelona, el català fra Pau Miquel, pel castellà Fr. Hernando de Peralta. El priorat d'aquest fou el primer del seguit de priorats forasters que s'acabaren l'any 1605. Aquests anys són de castellanització intensa de l'orde: els reformadors castellans, que gairébé tots es quedaren al convent de Barcelona, predicaven òbviament en castellà a les esglésies de la ciutat. Així ho féu Gaspar de Saona, elegit provincial al Capítol celebrat a València l'any 1580, que predicà 7 Quaresmes seguides a Sta. Maria del Mar "con grande aplauso y concurso de gente" (281).

Els convents agustinians de les altres ciutats catalanes tingueren també, a finals del XVI i començ del XVII, priors castellans, lligats sens dubte a l'arribada dels reformadors. Així, el 1569 començà a Perpinyà el priorat del castellà Fr. Pedro Sepeda; el 1593, el del castellà Fr. Pedro de Leyva i el 1602, el de Fr. Andrés Canoves, el qual havia estat prior a Tarragona el 1590. A Girona, el priorat foraster arribà una mica més tard, el 1611, ocupat pel castellà Gabriel de Saona. Lleida, en canvi, se'n salvà (282).

Sembla que els agustins ocuparen el convent de Guissona, convent que Pau Duran, bisbe d'Urgell, havia fet construir per als religiosos de les Escoles Pies; els

quals, per incidents diversos lligats amb els esdeveniments polítics dels anys 40, hi hagueren de renunciar, com veurem al capítol corresponent (283).

Els agustins tenien també un convent a Sardenya, a Sàsser, fundat el 1477 precisament per un lleidatà, fra Exarch, que fou també el fundador a Mallorca, i Menorca i de la Casa del Socors a València (284).

El convent de Solsona veié com dos dels seus monjos, arribaven a ser bisbes: Fr. Pedro de Santiago i Fr. Josep Laines, de Castella; aquest darrer, el 1642; triat per Felip IV.

Com dèiem abans, l'arribada dels reformadors castellans a Catalunya fou un element castellanitzador de primer ordre sobretot perquè caigueren damunt terreny adobat: els agustins catalans de l'època es mostraven receptius a la llengua castellana el coneixement de la qual era un requisit indispensable per a qualsevol persona culta. El que diu Massot de fra Llorenç Serra, de Cervera, és significatiu: "tenia tanta gracia en predicar en lengua Cathalana, que era vulgarmente llamado el Rey de los Predicadores (aunque no le faltava gracia ni lengua en la Castellana)" (285).

Aquesta receptivitat es mantingué al llarg del XVII i,

si ens guiéssim per les obres que hem vist i aquelles de les quals tenim referència, l'orde agustinià és un dels més castellanitzats. Aquesta castellanització és absolutament al marge de l'opció política que en el greu conflicte entre Catalunya i el govern central prengueren públicament alguns dels membres d'aquest orde, i que es pot exemplificar en dos personatges de posicions antagòniques: Gaspar Sala Berart i Gabriel Agustí Rius.

Sala Berart, nascut a Aragó, si bé de pares catalans, i mort a Perpinyà cap al 1670, resident al convent de Sant Agustí de Barcelona des de l'any 1635, fou l'agustí més famós als anys 40: predicador de talla, teòleg i polític, catedràtic a la Universitat de Barcelona (1641), anomenat predicador de Sa Majestat Cristianíssima (1642) i abat de St. Cugat (1643). Si ostentà unes preferències polítiques clares, de les quals el seu curriculum no es alià, -arreglerat públicament al costat de la Generalitat i defensor de l'annexió a França, sembla que l'abadia de St. Cugat li fou concedida com a recompensa (286) - la seva opció idiomàtica fou molt més confosa. En efecte, Gaspar Sala Berart no es decantà clarament per una llengua, sinó que utilitzà català o castellà en els seus sermons solemnes i també en les seves obres de càire polític, i el motiu de la tria és sovint un misteri.

Potser en aquestes darreres l'ús del castellà es podria justificar per la necessitat de divulgar-les més enllà del Principat. Així la Noticia universal de Cataluña, en amor, servicios, y finezas admirables (1639) el Epitome de los principios, y progressos de las guerras de Cathaluña, los años 1640 y 1641, la Proclamacion Catholica (1640) (287) totes elles empreses a Barcelona i de caire propagandístic a favor de les llibertats de Catalunya durant els anys de guerra, foren escrites en castellà, potser per aquest afany de divulgació.

Amb el mateix argument justificariem que una obra de caràcter més local: Govern politich de la Ciutat de Barcelona para sustentar los Pobres, y evitar los vagabundos (1636) fos escrita en català (288).

Però la confusió que s'observa en la tria de la llengua dels sermons és molt més desorientadora: Sala Be-
rart utilitzà el català en el sermó de St. Jordi pronunciat a la Diputació l'any 1641, que s'iniciava amb aquests retòrics períodes: "Entre las Plantas, que sobre la terra ab pompa se dilaten, y qual verdejant cimera, o altaner penacho la adornen, sens controversia mereix la primer honra, y la aclamacion primera, lo sep,
o fructifera parra. Planta en la qual la art industriosa molts primors estrene: porque de sos sarments

pavellons forme, y verdes galerias..." (289); però - havia preferit -incomprensiblement- el castellà en - el discurs necrològic pronunciat a la Diputació a la mort de Pau Claris, el gener del mateix any, 1641, amb prosa florida semblant a l'anterior: "Perdio el Cielo de Cataluña una clara luna: el Tronco del Principado una frondosa Rama: este nuestro Pays un raro Phenix: la Tierra un hijo muy amado: el Consistorio Illustre un Sabio Presidente: España una admiracion pavorosa: Francia un amigo entero: la Iglesia un Sacerdote - Illustre: y el Santissimo Sacramento, una zelañora - espada, un estoque para sus agravios, una vigilante atencion a sus veneraciones..." (290).

Sobre la utilització del castellà justament en ocasió de la mort del més destacat defensor de les lliber - tats catalanes, Joan Fuster s'exclama: " A Barcelona, els Diputats feien figa, de tant en tant, i un cler - gue canoro refileva en castellà a costes de l'erari pú - blic. Aquell "pequeño arroyo de lágrimas conceptuo - sas" que el 1641 rajava de la boca de fra Gaspar Sala per lamentar la defunció del canonge Claris era una - contradicció (291).

El cas és que Gaspar Sala exhibia, en català o en cas - tellà, un llenguatge treballat, embafós i recarregat. en extrem, però capaç d'embadocar la gent i d'arren -

car-los l'aplaudiment a què fa referència Massot: -
"no hay Ciudad, ni Villa de suposicion en el Princi-
pado de Cataluña, que no aya él predicado, tanto era
el aplauso" (292).

Segons el testimoni del propi Massot, Sala Berart -
predicà Quaresmes al convent de St. Agustí de Barce-
lona, a l'església de Sta. Anna de canonges reglars,
a les esglésies de St. Just i Pastor i de St. Miquel,
a la catedral de Barcelona i a la de Girona, en -
aquesta última els anys 1636 i 1637 (293). Ignorem,-
però, la llengua que utilitzà, i el castellà, evi -
dentment, no queda gens descartat. Sala Berart és un
exemple de nacionalista atret per la confecció d'un
model culte que el castellà podia fer avinent.

Com hem dit abans, l'orde agustinià donà individus -
de signe polític oposat. Un d'ells, Gabriel Agustín
Rius, barceloní, catedràtic de Teologia a la Univer-
sitat de Tarragona i d'Esriptura a la Catedral, fou
un altre agustí engatjat en la política del seu temps:
prengué partit decidit al costat del rei d'Espanya i
això fou la causa que l'any 1641 s'hagués d'absentar
del Principat i es convertís en un apassionat propa-
gandista de la causa espanyola. Escrigué en castellà
el Cristal de la verdad, y Espejo de Cataluña, impre-
sa a Saragossa el 1646, obra que traslluu un profund

anticatalanisme (294).

Hi hagué també un Fray Ambrosio Marqués (mort el 1649), fill de la Seu d'Urgell, del qual diu que fou gramàtic, retòric i predicador de "muchas Quaresmas continuas y Sermones de ostentacion" (295). Havia estat jesuïta i el 1627 professà com a agustí a Puigcerdà. Les obres que cita Massot són en llengua castellana: del 1636 Assumptos predicables, sobre los tres estados mayores de la Iglesia del Sacerdote, Obispo y Predicador (296); i del 1641 Tomo de cosas de Cataluña (297). Féu també tractats en llatí i en romanç, entre els quals Sermones contra el afeyte, y mundo mugeril (298). Sobre la llengua de les Quaresmes i els sermons no en sabem res, però per les dades que en tenim, -pas per la Companyia i referències de Massot -podrien molt bé haver estat -pronunciats en castellà.

Hem vist obres d'altres religiosos d'aquest orde que foren predicadors, tots ells en castellà: els Discursos predicables sobre los Evangelios de los Miercoles, Viernes y Domingos de Quaresma, de Joseph Simon, imprès a Barcelona el 1650, que justifica el seu castellà -florit en el pròleg: "Ni se haga caso, que en mis Sermones me valgo de Poëtas Gentiles, de yervas, aves, ò fieras, assi predicavan aquellos Padres antiguos, en cuyos floridísimos prados me apaciento" (299); el

Sermon en accion de gracias por la salud que alcanço su magestad, predicat a la catedral de Barcelona per Francisco de San Agustín, definidor dels agustins de la Corona d'Aragó, davant de Juan de Austria i imprès a València el 1653 (300), discurs polític de reconeixement al rei d'Espanya (301); per la dedicatòria de l'autor al Príncep sabem que estava predicant "una Quaresma continua de tanto peso como la de aquella Insigne Cathédral...." -la catedral de Barcelona i el - - Sermon del Santo Misterio de Cervera de Fray Gabriel Hernandez, Visitador de la Província d'Aragó i Cate-dràtic de Dret a la Universitat de Lleida, predicat - el 1659 (302).

Si als anys quaranta hi havia vacil·lacions, als anys 50 els agustins s'havien decidit del tot per una llengua. Per això, quan Fr. Francisco Clemente Piñero, - autor de la censura al sermó de Fr. Francisco de San Agustín, escriu des del convent agustinià del Socors de Xerica -dins l'àrea de llengua castellana del País Valencià- que ell és".... mas aficionado que todos al Principado, que naci para la predicacion en sus bra - ços, y me criè con la leche de los aplausos, y favo - res, que recibí en la Quaresma, y Magistral de la San - ta Iglesia de Girona" (303), no tenim gaires dubtes - sobre quina fou la llengua de la seva iniciació oratò - ria, perquè l'entorn del seu orde només li'n fornïa - una.

Els escolapis

Com és sabut, l'orde de les Escoles Pies, que assolí la majoria d'edat el 1621, tenia per missió la formació cristiana de nens i joves a través del primer ensenyament -llegir, escriure i comptar- i també de disciplines majors com el llatí i les humanitats.

Tot i que els escolapis no es van establir a Catalunya, concretament a Moià, fins l'any 1683, hi va haver força anys abans un primer intent de fundació en terres catalanes en la qual s'hi trobaren involucrades dues personalitats tan notables com el propi fundador de l'orde Josep de Calasanç i el bisbe d'Urgell Pau Duran.

L'intent de Guissona -aquest fou el lloc escollit- és ple d'interès: d'una banda, la introducció a Catalunya d'un orde dedicat a l'ensenyament propiciat pels personatges esmentats; de l'altra l'any en què s'inicià, el 1638 -inmediatament després dels Concilis Provincials de la Tarraconense que tant de soroll provocaren sobre el tema de l'ús públic del català -per part de l'Església- i, finalment, les característiques que envoltaren el projecte en si.

L'acord de fundació a Catalunya entre Pau Duran -fill d'Esparreguera- i Josep de Calasanç- nascut a Peral-

ta de la Sal en la zona de parla catalana de l'Aragó i pertanyent aleshores a la diòcesi d'Urgell- es remunta als primers anys de la dècada dels 30, quan el futur bisbe d'Urgell era auditor de la Rota de Roma, ciutat on residia Calasanç des de 1592. Havent estat nomenat bisbe d'Urgell el 1634, Duran féu prometre a Calasanç que en el terme de tres anys li enviaria escolapis perquè establissin una fundació dintre la seua diòcesi (304).

Calasanç ho complí: el 1637 envià els escolapis sicilians Melchiore Alacchi i Alberto Sansoni perquè tiressin endavant el projecte i poc després s'iniciava la construcció de la casa de Guissona.

A través de les cartes que Calasanç envià a Alacchi entre 1638 i 1641, 11 en total, i les que Alacchi envià al fundador, de les quals se n'han trobat tres, -podem seguir les vicissituds d'aquesta construcció, -des de l'eufòria dels primers temps fins als incidents d'índole diversa -esclat de la guerra dels Segadors, desinterès de Pau Duran, malaltia d'Alacchi- que la col.lapsaren del tot.

De tota la història de la fundació de Guissona remarquem les qüestions següents que, com hem dit, tenen un gran interès:

1. La participació en el projecte d'elements com Pau Duran, que malgrat ser un personatge contradictori - (305) tingué durant els concilis provincials de 1636 i 1637 una clara actitud en defensa de la llengua catalana;- com Josep de Calasanç, que havia estat ordenat prevere a Sanahuja, a 11 Km. de Guissona, i que malgrat - els llargs anys de residència a Roma, des de 1592, - parlava de la nació catalana i no oblidà mai la seva llengua, en la qual es dirigí per escrit a Pau Duran, com aquest explica: "El P. General muestra estar muy contento de que la Escuela Pia sea entrada en España, y me escribe en lengua catalana y yo tambien le quiero responder en la mesma lengua" (306). En segon terme hi ha encara un altre personatge significatiu: el canonge Jeroni Ferrer de Guissona, reivindicador actiu de la llengua catalana com ho mostra la composició que escrigué en defensa de la llengua i contra - els poetes del país que utilitzaven el castellà en - les seves composicions literàries (307), present en - l'acte de concessió del terreny per a la fundació - (308).

La confluència d'aquests personatges fa pensar en un projecte de caire català en uns anys que els ordes de dicats a l'ensenyament, com els jesuïtes, s'havien - passat decididament a la llengua castellana.

2. Aquest projecte de caire català es pot percebre en

la intenció de Calasanç -versemblantment d'acord amb Pau Duran- que Guissona sigui seu d'un noviciat d'elements autòctons i que l'escola no s'obri fins al cap de tres anys de funcionament d'aquest noviciat, com si es volgués assegurar un ensenyament en català. Alacchi escriu a Calasanç, el 2 de maig de 1638: "non tenemo obligatione di aprire scuole se non doppo anni tri, infra il quel tempo ni serviremo per novitiato...." (309). Calasanç li respon des de Roma, el 12 de maig de 1638: "e quanto al fondar Novitiato mi pare più a proposito Guissona che Sanahuja, e se il Signore si compiacerà che si facesse costí Novitiato, io al suo tempo vedrò di mandare alcuni sogetti a proposito; perchè spero gran profitto in codeste Natione" (310). A la carta d'Alacchi a Calasanç del 29 de maig de 1638, s'insisteix en l'espera de tres anys per crear les escoles: " finiti li anni tri possiamo aprire le scuole et infra questo tempo creare le novizi che non manchiranno sogetti a preposito" (311).

A més, Calasanç pensava fundar a Catalunya altres cases escolàpies, com es dedueix de la lectura de la quarta carta a Alacchi, escrita a Roma el 12 de març de 1639: "non solamente cotesto convento de Guisona ma ne posse finir molti altri in agiuto di cotesta Natione...." (312).

3. Quan el projecte de Guissona es malmet a càusa de

la guerra dels Segadors, Calasanç -ja sense el suport de Pau Duran, neguitós pels greus esdeveniments- que escriu a Alacchi " quanto alle fabrica delle scuole - mi fa dubitar l'intendere che Monsig. Illmo. Vescovo occupato in altre cose di maggior importanza e di spese grandi si sia se non scordato affatto almeno qualche poco raffreddato....la detta fabrica o serà intermessa o almeno molto lentamente agiutata" (313), idea una alternativa que li explica a la carta amb data 27 d'octubre de 1640: "vedo che per adesso non si potrà passar avanti nella fabrica di cotesto convento, per esser tutta la Provincia in grandissime spese et in apparecchio di guerra di molta difficulta.....Il detto Sg. Cardinale (314) è stato di parer che si mandino tre o quattro Padri de nri. a Caller in Sardeña per cominciarvi l'istituto et per adesso apriranno in poco di novitiato et al Maggio le scuole et si doverà insegnar in lingua spagnola et si faranno sogetti buoni per Cataluña per esser detta isola dependente a Cataluña" (314 bis). El noviciat de Càller apareix, segons Picanyol, com un trampolí per a les futures fundacions a Catalunya (315).

De tota manera, el projecte de Càller no tenia les característiques de catalanitat del de Guissona. La llengua espanyola en la qual es faria l'ensenyament era la llengua castellana i no la catalana, com es po

dria pensar a les línies que acabem de reproduir. La correspondència que l'escolapi Pier Luca de San Michele (Battaglione) responsable de la fundació de Càller, mantingué amb Calasanç ho demostra a bastament. En efecte, a la carta del 4 d'agost de 1645 Battaglione diu: "La carta Italiana que V.P. me embia, yo sempre leo en Castellano en publica recreacion...." (316) i, més avall: "Escrivo en Castellano porque aqui no se habla de otro lenguaje" (317). A la del 25 de juny de 1648, Battaglione diu: "los que no me conocen se creen que yo sea de Castilla, porque he procurado apurrarme mucho en el lenguaje" (318). Probablement, la deserció de Pau Duran i la inestabilitat de la situació política així com el desig de portar l'Escola Pia per tot Espanya feren decidir a Calasanç per aquesta opció més segura.

La fundació de Guissona quedà, doncs en un projecte.- La construcció fou aprofitada anys després pels agustins, com explica Massot (319), i quan els escolapis reapareixen a Catalunya és al cap de molts anys i una mica per casualitat, quan foren foragitats de Barbastre i Benavarre. Aquests escolapis i sards que havien intentat fundar a les dues poblacions aragoneses iniciaren una casa a Moià. Era l'any 1683.

Poca cosa sabem d'aquests primers temps de la funda -

ció de Moià però sembla que foren durs i accidentats, malgrat l'ajuda que des del primer moment els oferí - el clergue mossèn Jaume Boixó. No hem vist ni llibres ni documents que fessin referència a la llengua utilitzada a l'escola quan aquesta començà a funcionar, però hem de suposar que els escolapis sards venien - amb una llengua -la castellana- apresada.

Altres notícies sobre altres ordes: mercenaris i franciscans.

L'origen de l'orde mercenari no pot ser més català: - fundat el 1218 per Pere Nolasc amb la intervenció de Ramon de Penyafort i l'ajuda del rei Jaume I. Organitzat com els ordes militars i estès per Catalunya; convertit el segle XIV en orde clerical, es divulgà per Occitània, Castella, Portugal i el País Basc.

Al segle XVII l'ordre experimentà una gran expansió a causa de les missions d'ultramar.

A casa nostra, la problemàtica era similar a la d'altres ordes: un moviment de religiosos foranis, alguns d'ells prou acreditats perquè se'ls encarregués la - predicació de sermons de gala, naturalment en castellà, sovint amb motiu de festivitats patriòtiques. - Tal és el cas de Plácido de Aguilar, del qual hem lle

git el sermó de St. Jordi pronunciat a la Diputació - el 1635: "En la fertil, en la abundante heredad de la Iglésia hazemos officio de vistosas plantas, los hombres; donde siendo Dios el Hortelano que las cultiva, les - aumenta loçania y hermosura..." (320), però que havia pronunciat altres sermons, com es desprèn de l'aprovació que fra Baldiri Ros, secretari de la província - d'Aragó, fa al sermó esmentat: " Aunque todos los ser - mones que en la insigne Cathedral de esta Ilustre Ciu - dad de Barcelona, ha predicado el Padre Maestro Fray Placido de Aguilar merecian comunicarse a la estampa. ..." (321) o del que diu el mateix Aguilar a la carta enviada a Pau del Rosso sobre les dues Quaresmes - de què tingué cura (322).

I tal és el cas també de Lucas de Lozoya, de la pro - víncia de Castella, que féu el Sermon a las funebres exequias, lugubres memorias de los Antiguos Catalanes, que jacen debajo de la lobrega laude de la muerte, y fallecieron siendo Asilo de su invencible Patria (323), dedicat al Consistori i diputats i predicat "en la - suntuosa Capilla de las Casas", el 1638.

Malgrat aquesta presència de religiosos forasters, - que d'altra banda s'avenen a fer apocalíptiques prèdi - ques patriòtiques o confessen que se'ls té per cata - lans apassionats (324), els mercenaris del convent de

Barcelona conservaven certs usos vinvlants al país, - com el fet que el prior s'escollís sempre exclusiva - ment d'entre els catalans.

L'any 1634, però, aquesta tradició estigué a punt de trencar-se i per això els consellers del Consell de Cent barceloní enviaren una ambaixada al pare provincial del monestir de la Mercè perquè "se havie de fer en dita Casa electio de prior della y sempre se havia observat fins vuy de ferlo y elegirlo cathala y no de altre natio que los srs consellers ho rebrien a molt particular merçe de que sa paternitat fos servit dita electio se fes en eixa forma sempre axí observada y no altra" (325). Una vegada més, es trià un català, - Miquel Corts, natural de Girona.

Ja dintre el període d'annexió de Catalunya a França, els mercenaris comptaren amb religiosos tan hostils - al rei d'Espanya que podien expressar-se públicament en aquests termes: "...a mes del bras poderos de Ma ria, nons falta lo poder de França, ni lo diner bas - tant pera redimir a Cathalans de les vexacions del - enemich Catholich, y del enemich Moro". Això a la catedral de Barcelona, l'any 1644 (326), en ocasió de - l'arribada de 45 captius d'Alger. Pel novembre del - mateix any, Joan Vidal pronuncia un altre sermó a la - catedral: en aquest cas, les culpes es desvien cap al

Comte-Duc i hom intenta salvar la bona fe del rei, al qual es fa parlar en castellà: "Si consideram que - Felip Quart, es fill de Felip Tercer, sabrem que es - fill de un Rey misericordios, y sant: quantas vegadas li deyan sos privats. Senyor porque no castiga V. Magestad, a quatre mil ladrones, que tiene Cathalunya? porque no ay mata que tras de ella no aya un ladron? responia, no se puede hazer, por no castigar al justo, por el pecador, dexan los estar, que ellos se convertiran, Dios les darà su gracia, para que se hagan santos. Per esta tendencia lo Rey Catholich aguera usat de misericordia ab los Cathalans, a no interposarse - de per mitg lo rigor del privat" (327).

Aquestes poques dades sobre els mercenaris il·lustren un perfil força exemplar de l'època: la presència activa dels predicadors forasters a Barcelona, el compromís polític evident en certs religiosos, el perill de pèrdua de llocs de poder per part de la gent del país, la intervenció vigilant dels òrgans de govern catalans, juntament amb la confiança en la comprensió de la llengua castellana que es podia utilitzar en llocs de gran auditori, com va fer Joan Vidal, fan la caracterologia d'uns anys plens de trasbalsos i contradiccions (327 bis).

La província franciscana de Catalunya, que comprenia

observants i recol.lectes, neix al Capítol general de la província d'Aragó del 1559. Els convents de Barcelona, Perpinyà, Lleida, Tortosa, Balaguer, Castelló, Figueres, Reus, Illa de Conflent, Bellpuig, Cervera i Horta s'inclogueren des d'aquest any en aquesta província catalana, si bé els recol.lectes, és a dir, els convents destinats a formació de novicis com ho eren el de Tortosa, Figueres i Illa de Conflent intentaren el 1581 apartar-se'n per formar una província recol.lecta d'Aragó, València i Catalunya, projecte que es realitzà i perdurà fins al 1585 (328).

A Barcelona els franciscans tingueren un centre de prestigi: el Col.legi de St. Bonaventura, creat el 1628, on s'ensenyava Filosofia, Dret canònic i Teologia. El col.legi de St. Bonaventura va ser planter de molts franciscans de talla, com ho fou fra Francesc Fornes, que el 1645 predicà el sermó de St. Joan Evangelista davant del virrei Enric de Lorena, comte d'Harcourt. El sermó fou predicat en català, però va ser imprès en castellà (329).

Pel que fa a la llengua, els franciscans utilitzaren generalment el català en el moment d'escriure qualsevol relació o ordenança interna. Així passa al Libre aont se continuen totes les juntes y eleccions de Ministres y Hiscuts dels germans de la 3a Regla del

S.P.S.Fh. de Assis en la Iglesia del Convent del mateix S Fh. de Assis de la present ciutat de Bna. instituhida y fundada (330). El llibre s'inicia l'any 1624 i continua fins al XVIII. És tot ell escrit en català, fora del període entre 1659 i 1668, anys en què la relació apareix en castellà.

El llibre esmentat tracta fonamentalment de la tria de ministres però també hi consten altres fets, com la celebració de les festes de la canonització de St. Pere d'Alcàntara (331), el 18 d'octubre de 1669.

El mateix ús generalitzat de la llengua catalana observem en el manuscrit del convent d'Escornalbou que abraça el període de 1580 -data en què s'hi instal·laren els franciscans recol·lectes- a 1680. El manuscrit en qüestió (332), tot ell en català, relaciona fets heterogenis, des dels comptes del convent -les despeses hagudes, les caritats ingressades.....- fins a les professions i les defuncions.

Per aquest manuscrit sabem que els religiosos del convent d'Escornalbou eren catalans, naturals de Tortosa, de Vilanova, de Riudecanyes i d'altres indrets de Tarragona, i que se solien encarregar de predicar les quaresmes als pobles més o menys propers: així el 1630 franciscans d'aquest convent predicaren les qua-

resmes de Riudecanyes, Benissanet i Vilanova.

El 1686 el convent fou ocupat per franciscans observants i destinat a formar missioners. Des d'aleshores cada any, el 5 d'octubre, l'endemà de St. Francesc, els franciscans sortien de missió per terres catalanes.

Si bé l'ús intern del català estava generalitzat entre els franciscans de la província de Catalunya, aquest podia deixar-se de banda en alguns moments. Potser la consideració de la solemnitat de la circumstància podia ser un factor de pes. Així explicaríem l'ús del castellà per part dels provincials catalans elegits -Josef de Copons (1662), Rafel Gibert (1665), Josep Duran (1668), Rafel Guitart (1671)...- en el moment d'adreçar-se als religiosos de la província de Catalunya (333).

Un altre factor de pes és el desig d'àmplia difusió de l'obra, com tantes vegades hem notat. Tal és el cas del Espejo de novicios, recopilació d'escrits de diversos autors feta per Fr. Pedro Miguel de Jesús Maria de Barcelona (334). En aquest llibre, que consta de quatre parts -la 1a. de les quals s'acabà el 1647- l'autor confessa que vol escriure una obra a l'abast de tothom; per això tria un estil senzill i una llen-

gua coneguda: el castellà. Diu: "esto sera escrito con language, y estilo claro vulgar, comun y lleno con poco o casi nada de latin, ni citaciones de autoridades de sanctos, paraque no se confunden con esto. Y agolo esto para los simples q. para los predicadores, theologos, doctos y gente letrada, desta mi obra no ay necessidad, pues saben adonde este, quien lo dize y lo encenya. Pueden ellos encenyar, y ser maestros de los otros mejor que no yo, pues soi simple, y ignorante, confessandome con verdad por tal.... (335).

Segons Pedro Miguel de Jesús Maria escriure en un lllenguatge senzill vol dir evitar el llatí; se suposa, en canvi, que el lector -ni que sigui català- pot llegir en castellà.

Pel mateix desig de divulgació el llibre del franciscà Francisco Ximeniz "Transunto verdadero de seys capitulos, sacados del libro quinto de los Angeles (336) escrit originàriament "en lengua Cathalana limosina" fou traduït en castellà " por un devoto del glorioso San Miguel, y demas Angeles, para mas alentar su muy provechosa devocion"

Igualment remarquem l'ús del castellà en el sermó Gloria eucharistica y blason glorioso ausonense. Panegirico, o collocacion del Santissimo Sacramento en la

Iglesia del Hospital de Santa Cruz, Casa de Pobres enfermos de la muy insigne Ciudad de Vique; transportado de la muy Illustre Cathedral de San Pedro de la dicha Ciudad, del franciscà Josef Serra, imprès a Barcelona el 1676, any en què es predicà (337), del qual només hem vist aquest primer full, que és tot el que en queda a la Biblioteca franciscana de Barcelona.

Després d'aquest succint repàs sobre la història dels ordes religiosos amb més incidència pública dins del Principat, voldríem resumir les característiques globals d'actuació lingüística que se n'extreuen i que són comunes a tots ells:

1. els inicis forçosament castellanitzants dels ordes que es reformaren o que es crearen arran del Concili de Trento, és a dir, al darrer terç del segle XVI. El caràcter forçós d'aquesta castellanització ens és donat per la identitat majoritàriament castellana dels reformadors o dels fundadors. Així passà en un grau més o menys alt amb els agustins, els carmelites descalços, els caputxins, els jesuïtes.
2. la convicció compartida que el castellà -independentment de valoracions estètiques -els era una llengua útil perquè permetia de fer transvasaments de religiosos d'una província a l'altra. Aquesta me

sura era fonamental en alguns ordes que preconitzaven l'obtenció d'individus desvinculats de cap país con-cret.

3. la possessió d'un estoc d'oradors brillants que, predicant en castellà, acapararen els millors púlpits de Catalunya.
4. el canvi de comportament lingüístic que feren a causa de les circumstàncies creades per la nova situació política de la desena dels 40.
5. l'ús gairebé total del castellà en la producció destinada a ser impresa.